

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

**PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE**

Rodina a její význam

(Neúplná rodina a její vliv na dítě)

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Miroslav Somr, DrSc.

Vypracovala:

Kateřina Hatáková

Prohlášení:

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě pedagogickou fakultou, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 27. 3. 2009

Podpis studenta

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. Miroslavu Somrovi, DrSc. za odborné vedení, za čas věnovaný této práci a za jeho praktické připomínky, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout.

BIBLIOGRAFICKÁ IDENTIFIKACE

Název bakalářské práce: Rodina a její význam (Neúplná rodina a její vliv na dítě)

Pracoviště: Katedra pedagogiky a psychologie Pedagogické fakulty Jihočeské
Univerzity

Jméno a příjmení autora: Kateřina Hatáková

Studijní obor: Učitelství pro mateřské školy

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miroslav Somr, DrSc.

Rok obhajoby: 2009

Anotace

Tato bakalářská práce je zaměřena na téma rodiny. Má dvě části – teoretickou a praktickou.

V teoretické části jsem se snažila, na základě prostudované literatury, ukázat cestu rodiny od minulosti až po současnost. Chtěla jsem poukázat na její současné problémy, kterými jsou rozvod a život dětí v neúplných rodinách.

V praktické části jsem se formou pozorování zaměřila na to, jak se děti z neúplných rodin začleňují do sociální skupiny dětí v mateřské škole. Vyslovila jsem předpoklady, které jsem chtěla na základě rozboru pozorování buď potvrdit, nebo vyvrátit.

BIBLIOGRAPHICAL IDENTIFICATION

Thesis title: The family and her importance

Place of work: Department of Pedagogics and Psychology, Pedagogical Faculty,
University of South Bohemia

First and last name of the author: Kateřina Hatáková

Field of study: Teaching for nursery schools

Bachelor leader: doc. PhDr. Miroslav Somr, DrSc.

Year of defence: 2009

Annotation

This bachelor work is aimed to a topic called family . It includes two parts , theory and practical.

In the theory part of my work , I have tried on the basis of studied literature , to show the way of the family from the past (history) up to these days. I wanted to point at the family newage problems , which are divorces and the way of life of the kids that are living in divorced families.

In practical part of my work , I have in the way of examination try to aim how the kids from the divorced families are in the kindergarten integrated into a social group of kids.

I have express a hypothesis , in which I like to on the basis of analysing a study , this premise confirm or displace.

Obsah

1 Úvod	7
2 Rodina	8
2. 1 Definice rodiny	8
2. 2 Historie rodiny.....	10
2. 3 Novodobá historie rodiny.....	13
2. 4 Současná česká rodina	14
3 Rodina jako systém	16
3. 1 Funkce rodiny	16
3. 2 Rodinná výchova	18
4 Výchova dítěte jedním rodičem	19
4.1 Rozvod	19
4.2 Faktory ohrožující funkčnost rodiny	23
4.3 Neúplná rodina	24
4.4 Životní úroveň neúplných rodin	27
4.5 Důsledky rozvodu	28
4.6 Úmrtí jednoho z rodičů	31
4.7 Citová deprivace	32
5 Vliv rozvodu na chování dětí.....	33
5. 1 Role rodičů	33
5. 2 Role mateřské školy	34
6 Praktická část	35
6.1 Cíl práce.....	35
6.2 Pozorování	36
6.3 Popis pozorování.....	37
6.4 Vyhodnocení pozorování	40
6.5 Rozbor pozorovacího schématu chování	57
6.6 Vyhodnocení stanovených předpokladů	59
7 Závěr.....	60
Přehled použité a citované literatury.....	62
Přílohy.....	65

1 Úvod

V této bakalářské práci jsem se zaměřila na rodinu. Hledala jsem definice, které dnes pro rodinu máme. Snažila jsem se ukázat rodinu takovou, jaká byla v historii a jak se postupně vyvíjela. Dostala jsem se až k současné rodině, která se potýká s celou řadou problémů. Jejím hlavním problémem je ale rozvod. Již nejstarší etické spisy poukazují na to, že jakmile lidé přestávají plnit rodinné závazky, společnost ztrácí svou sílu. Dnešní společnost asi ztrácí sílu s rozvody bojovat. V tabulkách rozvodovosti, které jsou součástí práce, je jasně vidět strmý nárůst počtu rozvodů. Rozvodovost máme dokonce jednu z nejvyšších v Evropě. Pryč je křesťanské motto: „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuje“.

Rozvod je rozhodnutím dospělých lidí, ale jak k tomu přijdou děti? Jsou nucené volit mezi tím, zda budou žít u matky nebo u otce a nikoho nezajímá, že by chtěly oba dva. Rozvedená rodina již nikdy není úplná. Není taková jako dřív. Potýká se s každodenními, hlavně finančními, problémy a na ty citové již nezbývá mnoho času.

V posledních letech s nárůstem rozvodů přibývá dětí, které jsou nucené nedobrovolně žít v neúplných rodinách. Chybí jim jeden z rodičů, nejčastěji otec a s ním i mužský vzor. Poslední dobou je také módní střídavá péče, kdy dítě žije nějakou dobu u otce a nějakou dobu u matky. Je snad tohle cesta jak nahradit dětem oba rodiče? Pro dítě je velmi důležité, v jakém prostředí vyrůstá. Často bývá právě toto prostředí podvědomým vzorem pro jeho budoucí život. Za prostředí jsou odpovědní rodiče. Ti také nesou odpovědnost za zdravý vývoj dítěte po všech stránkách. Uvědomují si to?

Cílem mé teoretické části práce, je ukázat na začlenění se dětí z neúplných rodin do kolektivu dětí v mateřské škole. Ve svých předpokladech jsem se ptala na to, zda mají děti z neúplných rodin problémy se začleněním se do kolektivu ostatních dětí a zda skupina dětí, složená z většiny dětí z neúplných rodin, má problémy se sociálním chováním. Ve své práci jsem samozřejmě nemohla zvládnout ucelený výzkum tohoto problému. Mým cílem bylo spíše poukázat na to, že děti

z neúplných rodin přibývá, a s nimi přibývá i problémů. Myslím, že otevření této otázky, by mohlo být základem pro další závěrečné práce.

2 Rodina

2.1 Definice rodiny

Jednoznačná definice pojmu rodina je velmi problematická. Liší se podle přístupu různých vědních disciplín jako je sociologie, psychologie, právo nebo demografie. Ale i v rámci jednotlivých disciplín se dá k pojmu rodina přistoupit rozdílně. Uvedu několik pohledů na rodinu.

Pedagogický slovník ji definuje jako: „*Nejstarší společenskou instituci, která plní socializační, ekonomické, sexuálně-regulační, reprodukční a další funkce, vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu*“. (24: 202)

Josef Výrost pak v knize Aplikovaná sociální psychologie uvádí definici J. Langmaiera a M. Kňourové: „*Rodina je institucionalizovaná biosociální skupina, vytvořená přinejmenším ze dvou členů odlišného pohlaví, mezi nimiž neexistuje pokrevní pouto, a z jejich dětí*.“ (33: 304) Dále Josef Výrost zmiňuje definici J. Odehnala, která říká, že „*rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně*.“ (33: 304).

Když se podíváme do Všeobecné encyklopedie Universum, najdeme zde pod heslem rodina tuto definici: *„Rodina je primární skupina a zároveň sociální instituce považovaná za základ lidské společnosti. Její funkce spočívá v zajišťování reprodukce lidského rodu po stránce biologické a kulturní. Fyzická péče o potomky je v rodině spojena s jejich výchovou, kterou provází socializace. Tento proces, jeho základní podoby, se přenášejí z generace na generaci, a s tím i kulturní vzory a tradice.“*(31: 933)

Tradiční formou rodiny rozumíme otce, matku a dítě, popřípadě více dětí. Tito lidé žijí ve společné domácnosti, navzájem se ovlivňují a vychovávají. Dohromady tvoří nukleární rodinu. Je to nejmenší sociální instituce, která je velice důležitá pro celou společnost. Vztahy mezi rodinou a společností jsou velice úzké a promítají se v oblasti ekonomické, sociální i výchovné. Rodiče učí žít děti ve společnosti lidí, učí je vycházet s nimi, spolupracovat a vzájemně se respektovat. Na děti výchovně působí nejen jeho nejbližší – rodiče, ale i rozšířená rodina, kam patří prarodiče, tety a strýcové. Nesporný je také vliv učitelů a dalších výchovných institucí.

Podle Matějčka: *„byl dávno překonán názor, že výchova je pouhé formování jednoho (toho mladšího, závislého, bezmocného, pasivního) někým jiným, tj. starším, silnějším, zkušenějším. Dnes víme, že to není jednostranný vztah, kdy by jeden dával a druhý poslouchal. Naopak, je to vztah součinnosti, kdy oba dávají a oba jsou obdarováni současně.“* (14: 60).

To platí hlavně pro soužití v rodině. Její *„hlavní smysl je reprodukční – rodina usnadňuje lidem péči o děti“* jak uvádí Matoušek (18: 10), poskytuje všem domov, pocit jistoty a bezpečí. Z rodiny má každý ty nejintimnější vzpomínky, každý zde má svou roli, kterou si plní. Potom rodina všem umožňuje spokojený a harmonický život. To by měl být cíl každé rodiny, ale i cíl společnosti, aby každé dítě mohlo vyrůst ve spořádané a úplné rodině. Když rodina dobře funguje, dokáže čelit i nepříznivým situacím jak vnitřním tak vnějším.

Proto, aby rodina plnila všechny své funkce, by měla mít trvalý charakter. Vznik nové rodiny pak bývá stvrzen manželstvím. Je to křesťanská tradice, jejímž mottem bylo: „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“. Tím byla vyjádřena nezrušitelnost tohoto svazku za života partnerů. Ovšem jak se společnost vyvíjela, docházelo i k uvolňování tradic a společnost přistoupila na rozluky manželství. Tím se změnila i kritéria pro výběr partnera. Již se sňatky nedomlouvají mezi rodiči, ale každý má právo na výběr svého partnera podle vlastních představ. S tím jsou samozřejmě spojena i rizika, která tento proces provázejí. V zamilovanosti mládí lidé nevidí chyby partnera a jeho zlozvyky, nebo jim nevadí. Po pár letech jsou ale najednou nesnesitelnou překážkou a důvodem k rozvodu.

Rodina od svého počátku doznala velikých změn. Tento fakt se projevuje i v definování rodiny. Nejnovější definice Slovníku sociální práce ji definuje takto: *„v užším tradičnějším pojetí skupina lidí spojená pouty pokrevního příbuzenství nebo právních svazků (sňatek, adopce). V širším pojetí, jež se začíná rozšiřovat v USA a některých státech EU, se za rodinu začíná považovat i skupina lidí, která se jako rodina deklaruje na základě vzájemné náklonnosti. V některých fázích svého vývoje obvykle sdílí taková rodina společnou domácnost.“* (19: 177). To nám může naznačit, jakým směrem se v budoucnu může vývoj rodiny posouvat.

2.2 Historie rodiny

Již v pravěku žili lidé ve skupinách, které spolu byly pravděpodobně pokrevně spřízněné, a již tehdy měli ve skupině rozdělené role. Muži lovili zvěř a ženy se staraly o děti a o vše ostatní. Měli stanovená přesná pravidla, podle kterých se chod společenství řídil. Byli na sobě vzájemně závislí. Rodiny byly jen malé s malým počtem dětí. Teprve když *„vznikla trvale obydlená sídla a trvale obhospodařovaná území, mohla se rozvinout řemesla, obchod a vojenství, společnost se mohla diferencovat podle majetku a vedoucí postavení v rodinách získávají muži a udržují si je až do našeho století“* jak píše Matoušek (18: 15).

Zde by se tedy dalo hovořit o přibližně totožném principu rodiny, jaký bychom mohli považovat za tradiční. Rodina žila v širším rodinném společenství. Kmen a rod byly posvátné instituce, které byly respektovány. Všichni členové se spolupodíleli na povinnostech a měli stejná práva. Problematickou otázkou bylo pouze určení otcovství. Pokrevní otcové děti nebyli pro rod důležité. Stačila přítomnost mužského vzoru, ať už to byl strýc nebo někdo jiný. Ženská role byla spojena s mateřstvím. Kdy ale vznikla rodina taková, jakou ji známe dnes? Párové manželství je na přímce času poměrně mladou záležitostí. Ve starém Řecku se musel každý muž oženit, aby měl mužského následovníka a udržela se linie rodu. Ženy měly podřízené postavení a staraly se o chod domácnosti. Už v této době znala společnost pojem rozvod. Rozváděli se většinou jen muži a důvodem k tomu bývala neplodnost ženy, a tím nenaplnění poslání muže, aby měl následníka.

V Římě měla rodina patriarchální povahu. Jak píše Matoušek: *„Rodinu ve svých raných dějinách Římané cenili natolik, že když sestavovali kolem roku 450 př.n.l. svůj první právní kodex, tzv. Dvanáct desek, prohlásili v něm, že rodina je základní jednotkou společnosti.“* (18: 17). Přesto právě v Římě je možné vidět i první krizi rodiny jako instituce. Ženy se začaly osamostatňovat, začaly pracovat a dokonce se prosazovat v politickém životě. V této době se začaly psát dějiny ženské emancipace.

I ve středověké Evropě byla rodina základem společnosti. *„Plnila v ní řadu funkcí: zajišťovala reprodukci obyvatelstva, vychovávala děti, vyráběla, konzumovala, spravovala majetek, garantovala vzájemnou pomoc svých členů a jejich obranu navenek.“* (5: 19). Většina rodin se živila zemědělstvím a byla závislá na půdě a rozmarech přírody. Pokud byly roky slabé na úrodu, hrozil rodinám hladomor. Rodiny proto odkládaly přebytečné děti, které nebyly schopné udržet. V dnešní době, kdy si vůbec nedovedeme představit, co to hladomor je, je to pro nás naprosto nepochopitelné. Stejně tak už si skoro nedovedeme představit, že v té době, bylo naprosto normální soužití tří generací v rámci jedné rodiny. Všichni na sobě byli závislí. Pracovali na poli a v rodinném hospodářství. Vedoucí postavení

měl nejstarší muž jako hlava rodiny a staral se o udržení rodinného majetku. Proto v té době bylo běžné domlouvat sňatky a spojovat tak rodinné majetky. Děti v té době měly velice krátké dětství, musely již velice brzy pracovat a pomáhat v hospodářství. Podle Matouška, rodina v té době je „*nejen společenskou jednotkou, ale i jednotkou výrobní a institucí výchovnou*“ (18: 21). Byla zde i sociální role rodiny, která se starala o nejstarší své členy a zajišťovala jim tak důstojné stáří. V dnešní době je bohužel tato funkce rodiny podceňována a v mnoha případech z ekonomického hlediska i skoro nemožná. Systém je nastavený tak, že stát provozuje domovy důchodců a snaží se zajistit lidem důstojné stáří. Tuto funkci v posledních letech ale dostatečně neplní a mnoho starých lidí žije na hranici chudoby.

Ke změnám rodinného systému dochází po první Francouzské revoluci, kdy se bojovalo za občanskou rovnost a ženskou emancipaci. Ženy a muži jsou si před zákonem rovni, dochází k svobodné volbě partnera, a tím k manželskému svazku postaveném ne na materiálních hodnotách, ale na citovém základu. V tento moment se začíná rozpadat patriarchální rodina. Přispěla k tomu i industrializace, která měla na svědomí příliv lidí z venkova do měst, kde již jednotliví členové rodin nebyli na sobě tolik závislí a osamostatňovali se. Byla zavedena povinná školní docházka a děti místo práce usedaly do školních lavic. Muž přestal být jediným živitelem rodiny. V průmyslu začaly pracovat i ženy, které mnohdy vykonávaly stejnou práci jako muži. Ženská domácí práce ztratila na hodnotě. Rodina tak doznala největších změn od svých prvopočátků.

2.3 Novodobá historie rodiny

Novou historii začala rodina psát po skončení 2. světové války. Období války mělo velmi negativní vliv na rodinu. Muži válčili, ženy samy se musely postarat o děti, zajistit jim jídlo, oblečení a bydlení. V porovnání s ostatními lety se rodilo velmi málo dětí. Mnoho rodin bylo zasaženo ztrátou někoho blízkého. Mnoho otců se z války nevrátilo a ženy musely samy vychovávat děti. První poválečná léta byla velice krutá a lidé hledali jistotu jeden u druhého. Mladí lidé, otřesení válečnými hrůzami a strádáním se snažili najít jistotu v rodinném životě.

Všechny evropské země se dokonale shodly na významu rodiny. „V roce 1948 ho stvrдила i Všeobecná deklarace lidských práv: ve jménu uznání důstojnosti vlastní všem členům lidské rodiny (odstavec 1, článek 16,30 tvrdí, že rodina je přirozený a základní prvek společnosti a že má právo na ochranu ze strany společnosti a státu.“ (29: 11,12) Lidé nucený žít za války v nevyhovujících a stísněných podmínkách nyní touží po soukromí. Nechtějí žít v dvougeneračních rodinách, ale každá nová rodina se snaží založit si svou vlastní domácnost. Není to jednoduché, země je válkou vyčerpaná, je málo jídla a nedostatek oblečení. Rodinu v té době podporuje i stát. Československo hlásá: „stát pečuje o to, aby rodina byla zdravou základnou rozvoje národa“ (29: 11). V roce 1946 vzrostl počet dětí a dosahuje 3,2 dítěte na ženu, přitom ale klesá věk rodiček a manželství zakládají stále mladší lidé. Tato tendence trvá ještě několik dalších let. Děti přicházejí na svět, aniž by je někdo plánoval. Mladé ženy neumějí hospodařit, mnohdy ani vařit, chodí do práce a výchovy dětí se ujímají různé výchovné instituce. Na rodiny padá únava a nervozita. Začíná stoupat procento rozvodů a počet neúplných rodin.

2.4 Současná česká rodina

Po roce 1989 dochází vlivem procesu transformace české společnosti a jejím přechodem na tržní hospodářství k oslabování funkčnosti a role rodiny. Tento proces byl doprovázen proměnou hodnotových orientací. Došlo ke změnám v oblasti ekonomické, kdy některé rodiny zbohatly a jiné se ocitly na prahu chudoby, změnila se i oblast sociální a legislativa. Mladým lidem se otevřela cesta ke vzdělání a nespěchají se zakládáním rodin. Mateřství se posouvá do vyššího věku, klesá počet uzavřených manželství. Mladí lidé plánují nejdříve vybudování kariéry, drahé zahraniční dovolené a finančně náročné koníčky ve volném čase. Teprve za tím vším plánují pořízení dětí. Je to pro ně investice, omezení příjmů rodiny, omezení vlastních zájmů. Jak píše Helus: *„Dramatický pokles porodnosti a sňatečnosti, spojený s nárůstem rozvodovosti provází i další sdružené jevy, které badatelé považují za příznaky krize rodiny.“* (4: 142). Taková krize s sebou přináší celou řadu problémů a nejvíce se bohužel projeví na dětech, které budou vyrůstat v narušeném nestabilním prostředí.

Současná rodina řeší i problém zaměstnaných žen, které jsou z ekonomického hlediska nucené chodit do zaměstnání. Málokterá rodina by dnes vystačila s jedním platem. Z některých žen se stávají podnikatelky a dochází ke změně rozložení sociálních rolí v rodině. Otec v rodině ztrácí výsadní postavení a jeho roli přebírá žena. Je úspěšná podnikatelka, má vyšší plat a nemá čas na starosti o rodinu. Pokud se pak v takové rodině narodí dítě, zůstává doma na „otcovské“ dovolené muž, který se stará o domácnost a výchovu dětí. Matka přebírá roli živitele rodiny.

Současná rodina ale nemá jen problémy. *„Na druhé straně vedou společenské změny k posílení soudržnosti zejména v těch rodinách, které se rozhodly k samostatnému podnikání. Jsme svědky vzniku rodinných podniků, jež jsou obdobou rodinného podnikání v minulém století.“* (18: 48)

Ženy v těchto rodinách mohou opět zastávat roli matek a zůstávat v domácnosti. Starají se o děti a rodinné zázemí. V těchto rodinách, kde je poměrně dobrá

ekonomická situace se opět začíná objevovat větší počet dětí. Větší počet narozených dětí bývá v posledních letech nejen tam, kde opět budují rodinnou tradici, ale i v rodinách, kde muž má dobré postavení a rodina má dostatečné ekonomické zázemí.

Ačkoliv je důležitost rodiny a rodičovství v mnoha sociologických průzkumech deklarována, dostává se do konkurenčního vztahu s prosazovanými hodnotami výkonově orientované společnosti. Výchova dětí a starost o chod rodiny nejsou v celospolečenském hledisku považovány za důležité. To se projevuje oslabením pozice ženy na trhu práce. Žena, která má doma malé děti je pro zaměstnavatele neefektivní, neboť se předpokládá, že děti onemocní a bude se o ně muset starat. Trh práce také nabízí velmi málo pozic na zkrácený pracovní úvazek, aby žena mohla bez větších problémů zajistit chod rodiny. Společnost je lhostejná k potřebám rodičů nejen v tomto směru, ale i nedostatečně podporuje rodičovské aktivity. To vše způsobuje sociální izolovanost rodin s malými dětmi. S tím také souvisí i to, co jsem uvedla již výše, odkládání prvního dítěte na pozdější věk, malý počet dětí v rodinách, rozhodování o tom, zda si vůbec dítě pořídit, jaká bude ekonomická situace rodiny, když jeden z rodičů zůstane doma. To vše a vysoká zaměstnanost obou rodičů se promítá do vztahů v současné rodině.

3. Rodina jako systém

Když se zamyslíme nad rodinou jako systémem, zjistíme, že jednotlivé části systému netvoří lidé sami o sobě, ale lidé ve vztazích. Rodina má svoji dynamiku a svůj vývoj. Proto se na chodu rodiny podílí všichni její členové, každý nějak ovlivňuje ostatní. Rodina jako celek potom zapadá do vnějšího společenského systému, kam patří příbuzenstvo, přátelé, sousedé a další lidé, kteří jsou s rodinou ve styku. Rodinu pak ovlivňují i další společenské okruhy jako zaměstnání, škola, zákony, předpisy, společenská pravidla, zvyky, tradice a společenské normy.

Rodinný systém funguje již po staletí. Přizpůsobuje se době, ve které se nachází. „*Model rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči vykazuje v čase neobyčejnou stabilitu.*“ (18: 10) Poskytuje všem jejím členům domov, kde je člověk rád, kde prožívá radosti i starosti s ostatními. Rodina a domov je pro dítě to první, s čím se v životě setkává. Naplňuje jeho základní potřeby: jídlo a teplo, lásku a bezpečí. Učí ho navazovat sociální vztahy a pomáhá mu najít uplatnění v dalším životě. Přesto stále častěji dochází k selhání rodinného systému, dochází ke zničení domova. Je pak jedno, co to zapříčinilo, ale následkem je rozpad rodiny.

3.1 Funkce rodiny

Každá rodina v systému společnosti by měla plnit své funkce, které spočívají v naplnění určitých úkolů. Patří sem hlavně vztahy uvnitř rodiny mezi rodiči a dětmi. Rodina má ale i svou funkci v okolní společnosti, jejíž je nedílnou součástí. Funkce rodiny spočívá v naplnění určitých úkolů. Jedním ze základních je funkce biologicko-reprodukční.

Dříve lidé uzavírali manželství s jasným cílem – mít děti. Ve starém Řecku bylo dokonce nenaplnění manželství důvodem k rozvodu. V dnešní době ovšem mnoho mladých, sezdáných lidí váhá s pořízením si dětí nebo se dokonce berou s tím, že děti mít nebudou. Narození dítěte by bylo zásahem do jejich kariéry a soukromí.

Týká se to většinou lidí s vyšším vzděláním, kteří se na svou kariéru připravují poměrně dlouho. Dalším důvodem bývá ztráta osobní svobody s narozením dítěte, omezení navyklého způsobu života. Je zde ale i pochybnost o tom, zda přivést dítě do tohoto světa zmítaného nejrůznějšími problémy. Stále častěji je tak nenaplněna tato základní funkce rodiny. *„Téměř všechny tyto trendy ukazují na sílící prosazování individuálních zájmů nad zájmy rodinnými.“* (18: 24) Má to velmi negativní význam pro společnost jako celek. Stát pro svůj rozvoj potřebuje stabilní reprodukční základnu.

Na funkci reprodukční velmi těsně navazuje socializačně výchovná funkce. Již od prvních okamžiků po narození, rodina začíná formovat osobnost dítěte. Tu definuje Helus : *„je to to, čím se člověk liší od druhých lidí. Tím zdůrazňujeme, že se chceme orientovat na individuální svéráz, jedinečnost, sebevyhranění a sebevyjádření jedince v jeho nezastupitelnosti.“* (3: 85) Stále více se zdůrazňuje důležitost rodinné výchovy pro správný vývoj dítěte. Rodina ho učí citu a emocím, a poskytuje dítěti dostatečné citové zázemí. Dává mu lásku, pocit jistoty a bezpečí. Plní tak další svou funkci. Učí ho zpracovávat vlastní emoce a zacházet s nimi. Učí ho empatii k ostatním členům rodiny, a tak i ke všem lidem. To může ovšem zabezpečit jen dobře fungující úplná rodina. Bohužel, těch je v posledních letech stále méně.

Pokud chceme, aby se rodina mohla dobře rozvíjet a zabezpečit dítěti patřičné podmínky, potřebuje určité hmotné zabezpečení. Potřebuje plnit funkci ekonomickou. Je důležité, aby měla kde bydlet, aby měla za co žít. Potřeba hmotného zabezpečení je pro každou rodinu jiná. Některé rodiny vystačí s málem a jsou spokojené, jiné rodiny se snaží mít stále více, ale na štěstí jim to nepřidá. V mnoha případech je od honby za majetkem jen krůček k rozpadu rodiny. Pokud plní rodina všechny své funkce dobře a dochází k uspokojování zájmů členů rodiny, dochází i k zabezpečení potřeb celé společnosti. V takové funkční rodině potom dochází k socializaci mladé generace tím nejpřirozenějším a nejlepším způsobem. Dospělí členové tu nacházejí optimální zázemí pro svůj celý život.

3.2 Rodinná výchova

Pedagogický slovník tuto výchovu definuje jako: „*Výchovu uskutečňovanou v rodině, obvykle výchova dětí a mladistvých uskutečňovaná jejich rodiči či prarodiči.*“ (24: 202). Je to definice z nedávné doby, ale již ve vzdálené minulosti se rodinnou výchovou zabýval Jan Ámos Komenský. Poprvé v dějinách myšlení o výchově dokázal ocenit hodnotu dítěte a poukázal na jeho specifické potřeby. Podle něho jsou děti nejdražšími klenoty, které může člověk mít. Předškolním dětem se věnoval ve svém Informatoriu školy mateřské, kde napsal: „*rodičové nemusejí s cvičením dítek svých na preceptory a kněží teprv odkládati (neboť křivě rostlý strom vzpřimovati a ze zarostlé houště štěpnici dělati těžko); ale musejí s těmi sobě danými klenoty božími pěstovati se sami uměti, tak aby hned pod pěstováním jejich za pomoci boží jak věkem, tak moudrostí a milostí před Bohem i lidmi zdárný prospěch bráti mohli.*“ (7: 13) Z toho je vidět, že si již bezmála před čtyřmi sty lety, uvědomoval důležitost rodinné výchovy. Lidé na to bohužel dlouhá století neslyšeli.

Teprve ve 20. století se objevila snaha o novou koncepci výchovy, která by odpovídala podmínkám moderní společnosti. Začaly se preferovat individuální výchovné cíle, zdůrazňoval se pedocentrický přístup k výchově. Uznávaná švédská filozofka Ellen Keyová vydala svůj spis Století dítěte. Kniha se stala nejdiskutovanější a nejčtenější knihou na několik let. Ukázala na skutečnost, že dítě není tématem okrajovým, ale aktuálním. Výchova dětí a rodinná výchova nabývá na důležitosti. Jak píše Helus ve své knize Dítě v osobnostním pojetí: „*Dětství má hodnotu v sobě samém, spontánnost ranného osobnostního sebeprojevování si žádá čas zrání, těšení se z ní a bezstarostně hravého variování jejích podob. Proto musí být dětství patřičně dlouhé.*“ (3: 35)

V dnešní době je všeobecně známo, že již raná vývojová období mají vliv na další život člověka. Psychologové uvádějí, že pro vývoj člověka jsou rozhodující první tři roky života.

Zpočátku je pro dítě nejdůležitější matka, která se stará o uspokojování jeho biologických potřeb, později se přidává osoba otce a dalších rodinných příslušníků, kteří pomáhají. Kromě těchto základních potřeb je ale nutné uspokojovat také potřeby psychické, které jsou důležité pro vývoj osobnosti dítěte. Pro dítě je důležité, aby mělo dostatek proměnlivých a kvalitních vnějších podnětů, potřebuje ve svém životě řád a stálost, aby mělo základní podmínky pro učení. Pokud má kvalitní rodinné zázemí, umožní mu navazovat prvotní emociální a sociální vztahy. Čím je starší, tím je pro něj důležitější společenské zařazení a uplatnění, které vychází z uvědomění si vlastní identity. To vše pak vede k jeho hodnotnému společenskému uplatnění.

Výchova dětí v rodině nebývá tak systematická a promyšlená, jako výchova ve vzdělávacích institucích, kde jsou kvalifikovaní odborníci, ale přesto je pro dítě v mnoha směrech důležitější. Rodinné prostředí, vzájemné vztahy a city jsou nenahraditelné. Dítě potřebuje pro svůj vývoj pocit lásky, bezpečí a jistoty domova. Rodiče jsou proto pro dítě tím nejdůležitějším vychovatelem. Mají za své potomky odpovědnost nejen právní, ale i morální. Odpovídají nejen za výchovu rodinnou, ale i výchovu mimo rodinné prostředí. Musí se zajímat o to, kam jejich děti chodí, co tam dělají a s kým se stýkají ve volném čase. Měli by dětem pro to zabezpečit vhodné podmínky. Nejdůležitějším předpokladem pro úspěšnou výchovu dětí je společenský životní styl jejich rodičů a to, jaké činnosti a zážitky dětem zprostředkují.

Rodinná výchova může být uplatňována buď způsobem autoritativním, nebo liberálním. Jedna i druhá má své přednosti a výhody, ale také svá nebezpečí.

Výchova dětí není jednoduchá, rodič na ni neskládá žádné zkoušky. Je ale otázkou jak by někteří rodiče u takových zkoušek dopadli.

Každá rodina prochází těžkostmi a krizemi. Ale funkční rodina je schopna potřeby svého dítěte nějakým způsobem uspokojit.

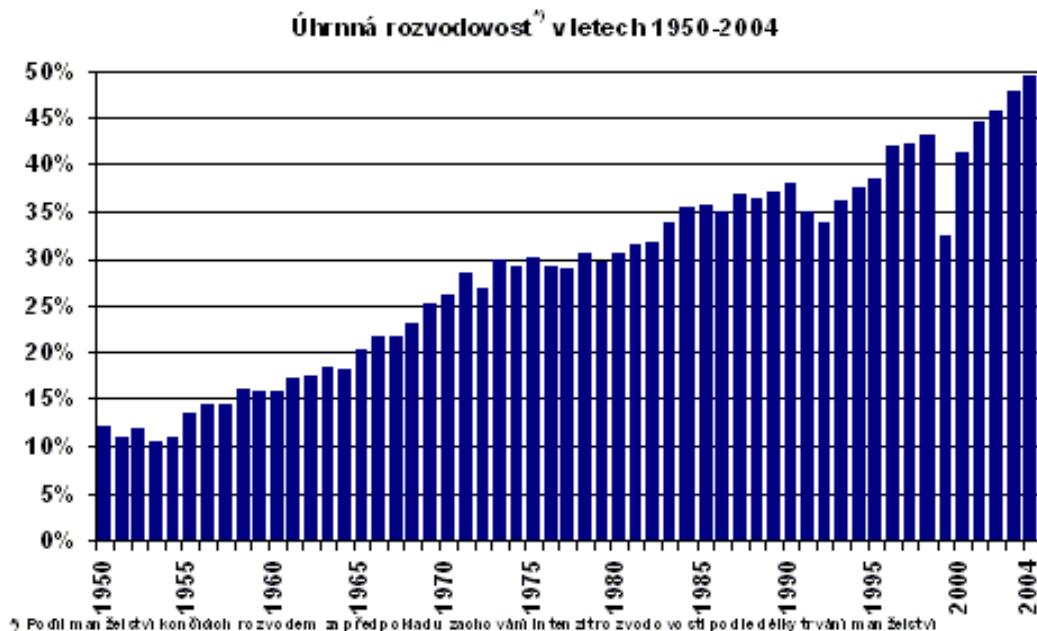
4 Výchova dítěte jedním rodičem

4.1 Rozvod

Encyklopedie Universum definuje rozvod manželství jako: *„způsob zániku manželství rozsudkem soudu na návrh některého z manželů. Manželství může být rozvedeno, jestliže je tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití“* (31: 945)

Rozvod byl u nás uzákoněn v roce 1949, kdy nahradil rozluku od stolu a lože z roku 1918. Od té doby křivka rozvodů neustále roste. Naše společnost je k rozvodům poměrně tolerantní. To dokazuje i vysoká míra rozvodovosti, která je vysoká i ve srovnání s Evropou. Lidé dnes uzavírají manželství s vědomím, že ho lze kdykoliv poměrně snadno ukončit. Jak dlouho ale trvá rodině po rozvodu, než se stabilizuje? Matoušek udává, že je to doba od dvou do pěti let. *„Ještě šest let po rozvodu se třetina žen a pětina mužů s rozvodem psychicky nevyrovnala.“* (18: 106). To svědčí o tom, že rozvod je poměrně jednoduchou záležitostí, ale vyrovnat se s ním po psychické stránce je podstatně těžší. Při vysokém procentu rozvodovosti je tedy u nás velmi mnoho psychicky nevyrovnaných lidí. Jaký to má asi vliv na společnost a na výchovu dětí? Kromě rodin rozvedených je v naší společnosti řada rodin, které sice nejsou z právního hlediska rozvedené, ale žijí odděleně v trvalém rozvratu. Takové rodiny pak nezajišťují potřebné rodinné funkce.

Podívejme se na rozvodovost z hlediska statistického, jak jí uvádí Český statistický úřad. Údaje o rozvodovosti jsou zpracovány od roku 1950 až do roku 2004. Je vidět, jak křivka stoupá strmě vzhůru a rozvodů neustále přibývá.

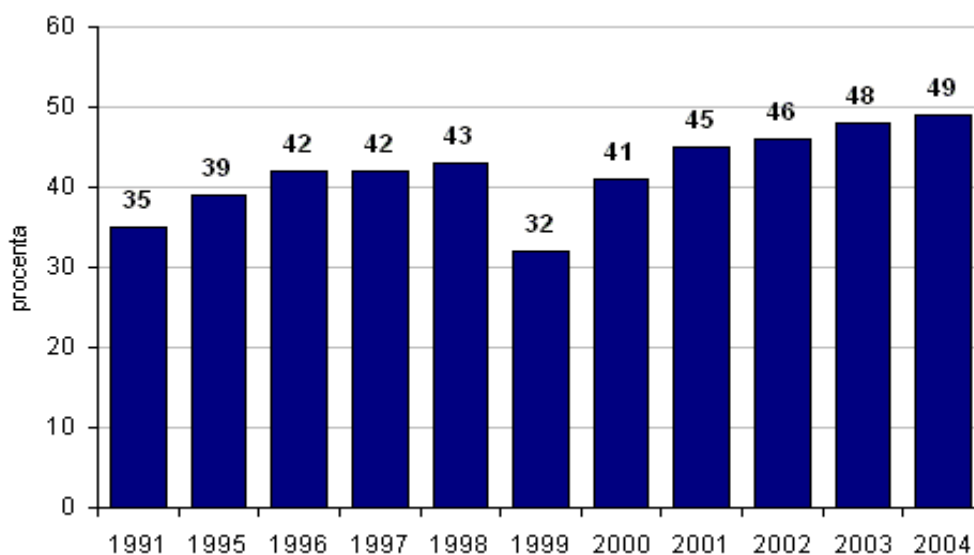
Zdroj: Český statistický úřad

Podle statistik se nejčastěji rozvádějí manželství ve třetím a čtvrtém roce trvání manželství. Průměrná doba trvání manželství od jeho vzniku do ukončení rozvodem je v roce 2004 v naší republice 12,1 roku. Pokud se rozvádějí bezdětná manželství, pak je to nejčastěji mezi prvním a třetím rokem po uzavření manželství. Rodiny s dětmi, pokud mají neshody, se snaží odložit na později, než děti dospějí. Je to ale pro děti lepší? Je lepší vyrůstat v rodině, kde se rodiče hádají, nekomunikují spolu, či žijí odděleně. Nebo je lepší vyrůstat v rodině neúplné jen s jedním rodičem?

„Za hlavní příčiny vysoké a zvyšující se rozvodovosti jsou obecně považovány ne příliš přísná legislativa (zejména, když se manželé dohodnou na vypořádání), sekularizace společnosti, tolerance k rozvodům, sňatek „vynucený“ těhotenstvím partnerky aj. Od devadesátých let mladí lidé postupně oddalují vstup do manželství, stále častěji také žijí s partnerem před sňatkem po určitou dobu nesezdaně, přesto však i svazky vzniklé v devadesátých letech vykazují vysokou intenzitu rozvodovosti (34).

Pokud se pak podrobněji podíváme na údaje z roku 1991–2004, zjistíme, že: „počet rozvodů dosáhl nejvyššího počtu v historii ČR. Celkem bylo rozvedeno 33,1 tisíc manželství. Úroveň rozvodovosti se tak vyšplhala na 49% manželství končících rozvodem“(34). Pokud srovnáme naši republiku s ostatními evropskými zeměmi: „patří Česká republika mezi země s nadprůměrnou intenzitou rozvodovosti“ (34)

Úhrnná rozvodovost* v období 1991 – 2004 v %

Zdroj: Český statistický úřad

V dnešní době ale musíme definovat ještě jeden pojem týkající se rozvodu a to je „rozchod“. Týká se to rozchodu těch párů, které spolu dlouhodobě žily, ale manželství přesto neuzavřely. Odhaduje se, že počet takových svazků se v posledních letech až desetkrát zvýšil. Tyto páry se do žádných statistik nezařazují, protože se nikde neevidují. Nedá se tak ani odhadnout, kolik dětí z takto rozpadlých svazků žije jen s jedním rodičem.

4.2 Faktory ohrožující funkčnost rodiny

Konflikty mezi lidmi jsou běžnou záležitostí. I v rodině žijí lidé, je tedy velmi pravděpodobné, že ani jim se konflikty nevyhnou. Jde tu však o to, jak jsou lidé schopni na ně reagovat, a jak rozpory překonávat. K nejčastějším konfliktům, které mají za následek rozpad rodiny, patří například:

- společné soužití s rodiči v jedné domácnosti
- ekonomické podmínky rodiny, hádky kvůli financím
- ztráta zaměstnání jednoho z partnerů
- konflikty kvůli výchově dětí
- žárlivost a nevěra
- měnící se společenské podmínky.

Záleží potom na osobnosti jednotlivců, jak dokážou takovým situacím čelit.

Na faktory ohrožující funkčnost rodiny se můžeme podívat také z jiné stránky.

Josef Výrost ve své knize *Aplikovaná psychologie* charakterizuje současnou českou rodinu. Uvádí v ní některé znaky současné rodiny, které mohou podle mého názoru vést k problému současné vysoké rozvodovosti. Jsou to:

- zaměřenost na zájem jednotlivce
- chybí očekávání trvalosti vztahu
- jednatel se nechce obětovat zájmu rodiny, nechává si prostor pro změnu na základě svého svobodného rozhodnutí
- omezování bezprostředních kontaktů mezi partnery a mezi rodiči následkem celkového životního stylu
- vysoká společenská tolerance vůči rozvodům, rostoucí liberalizace postojů k rozvodům, která posiluje představy, že rozvod je vhodným řešením nespokojenosti s momentálním stavem manželství.
- Absence protirozvodových bariér

K dalším častým příčinám rozvodů pak patří rozdíl povah partnerů, který ve své prvotní zamilovanosti lidé neberou v úvahu. Mnohdy se k tomu přidávají odlišné výchovné principy rodin, ze kterých pocházejí, rozdílnost dosaženého vzdělání, odlišná zaměstnání a osobní zájmy a záliby.

V posledních letech sem musíme zařadit také odlišnost náboženských kultur mezi partnery různých národností, kteří mají různý pohled na výchovu dětí podle svých rodinných tradic.

4.3 Neúplná rodina

Neúplné rodiny existovaly v průběhu celé historie. Vznikaly především v důsledku úmrtí jednoho z rodičů, ale výjimkou nebyly ani svobodné matky vychovávající své dítě. I rozvody jsou tu již od dávných dob, ale masově se rozšířily teprve v posledních desetiletích. Z toho vyplývá, že oproti minulosti převážnou část neúplných rodin netvoří ovdovělí rodiče nebo svobodné matky, ale převažují rozvedení, odděleně žijící vdaní a ženatí rodiče, a ti kteří se nikdy nevzali a jen spolu žili.

Za neúplnou rodinu můžeme považovat takovou, kde žije jeden z rodičů s alespoň jedním dítětem. Může to být neprovdaná matka s dítětem nebo rodina zaniklá přirozenou cestou úmrtím jednoho z partnerů. Je to také taková rodina, která dočasně, nebo trvale neplní svou funkci. Jsou to případy, kdy jeden z rodičů žije trvale s jiným partnerem, je služebně dlouhodobě pryč nebo je ve výkonu trestu a podobně.

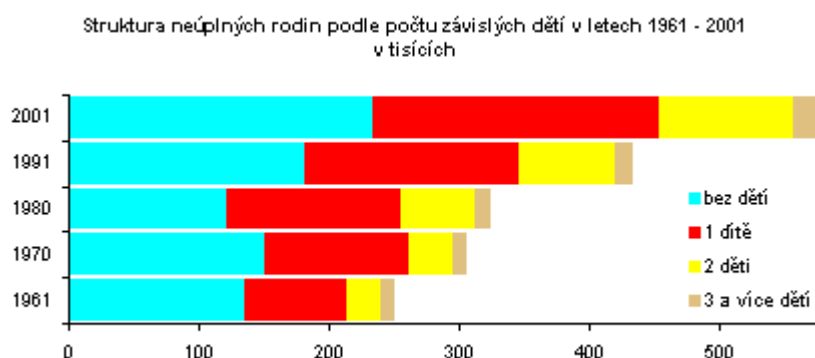
Počet neúplných rodin má v poslední době stále stoupající tendenci. Jsou zařazovány mezi „ohrožené typy rodin“, kam také patří rodiny na prahu důchodového věku, rodiny začínajících podnikatelů, rodiny s nezaměstnaným členem a mladé rodiny se ženou na mateřské dovolené.

Podívejme se na tabulku, která ukazuje vývoj počtu neúplných rodin od roku 1961 do roku 2001, jak jí zveřejnil Český statistický úřad. Je tu patrný nárůst počtu dětí, které žijí v neúplných rodinách. Počty dětí jsou vyjádřeny nejen v tisících, ale i v procentech.

Rok sčítání	Neúplné rodiny celkem	v tom podle počtu závislých dětí				
		bez dětí	1	2	3	4 a více dětí
v tisících						
1961	249,6	134,9	77,8	26,3	7,5	3,1
1970	306,7	149,7	111,3	35,8	7,6	2,3
1980	325,1	121,2	133,5	57,7	10,4	2,3
1991	434,4	180,3	166	73,4	12,5	2,2
2001	576,4	233	221,9	102,4	15,8	3,3
v %						
1961	100	54,1	31,2	10,5	3	1,2
1970	100	48,8	36,3	11,7	2,5	0,7
1980	100	37,3	41	17,8	3,2	0,7
1991	100	41,5	38,2	16,9	2,9	0,5
2001	100	40,4	38,5	17,8	2,7	0,6

Zdroj: Český statistický úřad

Pro lepší názornost jsou čísla zpracovaná do grafu, kde je nárůst neúplných rodin vidět na první pohled.

Zdroj: Český statistický úřad

Jelikož počet neúplných rodin má stoupající tendenci, způsobuje řadu společenských a právních problémů. Zákon o rodině definuje práva a povinnosti rodičů a zakotvuje úlohu rodičů ve výchově dětí. Pokud dojde k rozvodu, ať jsou jeho důvody jakékoli, soud řeší otázku nezletilých dětí a rozhoduje, kterému z rodičů svěří dítě do péče. Zájmy dětí mají přednost před zájmy rodičů. Ti by potom měli chránit zájmy dítěte a zajistit mu tu nejlepší péči ve všech oblastech.

Přesto je rozvod rodičů výrazným zásahem do života dítěte. Zákon nedokáže zajistit, aby nebylo citově zasaženo rozchodem rodičů a nebyl zasažen vývoj jeho osobnosti. Tímto problémem se zabývala již celá řada studií. *„Byly zkoumány tisíce pacientů psychiatrických ambulancí a léčeben, tisíce mladistvých delikventů, tisíce dětí v nejrozličnějších psychologických poradnách. Shodně se ukazuje, že v osobní historii těchto lidí se odloučení od jednoho z rodičů objevuje nápadně často. Je to nepochybně v nějakém vztahu k jejich obtížím.“* (14: 32) Ve většině případů je dítě svěřováno do péče jen jednoho z rodičů. Již nebývá pravidlem, že to musí být výhradně matka. Stále častěji je také využívána možnost střídavé péče rodičů. Mnoho dětí odmítá po rozvodu volbu mít jen „jednoho přiděleného rodiče“ a často s tím vyjadřují nesouhlas. Nechtějí přistoupit na ztrátu jednoho rodiče.

Střídavá péče nabízí dětem možnost vybudovat si k oběma rodičům smysluplný vztah. A oba rodiče se stanou zodpovědní za zdraví, vzdělání, vkus dětí, jejich záliby a koníčky, za jejich kroužky.

Děti vychované ve střídavé péči si později lépe vedou v životě, než děti vychované jen jedním z rodičů. Je to tím, že si zachovají kladný, smysluplný a pevný vztah k oběma rodičům, lépe zvládají rozpad rodiny. I pro rozvedené partnery má toto uspořádání určité výhody. Mohou zvládat obě role, a to jak roli rodiče, tak svou roli v pracovní kariéře.

4.4 Životní úroveň neúplných rodin

Rozvodem manželství dochází nejen k citovému zásahu do života zúčastněných, ale dochází i k ekonomickému zásahu do jejich života. Rodina, která měla dva příjmy, najednou musí vystačit pouze s jedním. Stále je nejčastějším modelem rodin po rozvodu svěření dětí do péče matky. Ta jako žena většinou pečovala o děti a nevěnovala se profesnímu růstu. Najednou musí sama živit rodinu a sama pečovat o děti. Většinou je znevýhodněna na pracovním trhu tím, že pečuje o děti a v případě jejich nemoci s nimi zůstává doma. Většina takových rodin žije na hranici životního minima. Řadí se tak k rizikové skupině obyvatel, kteří jsou z hlediska životní úrovně považováni za „ohrožené“. Patří sem také důchodci a rodiny, kde je matka na mateřské dovolené, nebo rodiny, kde je jeden nebo oba rodiče nezaměstnaní.

Osamělý rodič musí vynakládat zvýšené časové úsilí, aby zabezpečil jak běžný, tak finanční chod rodiny. To zvyšuje jeho psychickou zátěž a je pod stálým tlakem. Má nedostatek volného času, který by mohl trávit se svými dětmi, a hromadu starostí. Je potřeba si uvědomit, že ekonomický tlak na takovou rodinu bývá veliký. Po rozvodu je velmi často rodina nucena hledat nové bydlení. Není jisté třeba zdůrazňovat, jak nákladné je v dnešní době pořízení nového bytu či jeho pronájem. Ale i v případě, že rodina zůstane bydlet ve stávajícím bytě, bývají náklady na jeho provoz pro jednoho živitele příliš vysoké. V posledních letech je to stále se zvyšující cena nájemného, cena elektřiny, vody a plynu. Další vysokou položkou jsou ceny za potraviny, léky a oblečení. Nejde také zapomenout na náklady spojené se vzděláváním dětí. Jedná se o placené školní i mimoškolní aktivity, zájmové kroužky, sporty a podobně.

Když zmiňuji životní úroveň rozvedených rodin, musím se zmínit i o placení výživného ze strany druhého rodiče. Jeho výši určuje ve většině případů soud. Jeho výše ale většinou neodpovídá potřebám dítěte a není žádnou výjimkou, že stanovené výživné rodič platí jen občas anebo vůbec. Dluží tak výživné mnohdy i za několik let.

Katastrofální situace potom nastává, když matka samoživitelka přijde o zaměstnání a při hledání nové práce je odmítána právě z důvodu, že jde o matku samoživitelku. Finanční prostředky takových rodin jsou na hranici životního minima.

Jak je vidět z výše uvedených faktů, životní i finanční situace neúplných rodin v naší společnosti není nijak jednoduchá.

4.5 Citové důsledky rozvodu

Rozvod se stal sice běžnou záležitostí, ale jaký má dopad na děti? Odborníci zjistili, že vyvede z rovnováhy téměř všechny děti. Bývá to nejbolestivější událost jejich života. Děti vnímají odchod jednoho z rodičů velmi tíživě. Mají strach z toho, že je jeden z rodičů opustí, že se zpretrhají jejich citová pouta. Pouto k rodičům je podstatné pro rozvoj dětské osobnosti. Učí nás soucítění s druhými a lásce k nim. Bezpečné dětství, plné lásky a citu, je důležité pro další život dítěte. Po rozvodu se obvykle jeden z rodičů odstěhuje. Většinou to bývá otec. Ztráta jeho blízkosti vyvolává v dětech úzkost.

Rodiče zaslepeni svými pocity zklamání, odmítnutí, selhání, ale také pocitem vzteku a hořkosti vůči partnerovi, vzájemně poškozují jeden druhého v očích dětí. Navzájem se znevažují a na děti to má stejný dopad, jako by současně znevažovali a ponižovali i je. Děti si pak nesou takové jednání do svých dalších vztahů jako vzor. Někdy berou rodiče své děti v boji proti sobě jako rukojmí. Dokonce si svoji lásku vynucují u dětí soudní cestou. Takovým byl i případ z nedávné doby, kdy si otec vynucoval lásku své dcery tak, že byla soudem umístěna o prázdninách, na psychiatrickém oddělení nemocnice, aby se „naučila“ mít ho ráda. Nevím, zda se dá něco takového soudní cestou vymoci a zda se dá vůbec něco takového pod tlakem v nemocničním zařízení naučit.

Po rozvodu druhý z rodičů přebírá starosti a povinnosti za oba. Musí více pracovat, má více starostí a méně času. Žije pod značným tlakem pracovním, finančním i pod tlakem nové odpovědnosti za rodinu. To vše způsobuje, že žije v trvalém napětí a stresu. Snaha vyrovnat se s tím odvádí pozornost od potřeb dítěte a snižuje tak jeho rodičovskou kompetenci. Na děti mu zbývá méně času, než by chtěl. Děti ale potřebují jeho pozornost a lásku za oba rodiče. Cítí se zklamané a odstrčené. „*Odborníci zjistili, že rozvedení rodiče méně efektivně komunikují s dětmi, jsou ve vynucování kázně spíše nedůslední, projevují vůči dětem méně citu a jimi vedená domácnost bývá méně uspořádaná.*“ (30: 96)

Děti jsou nejvíce postiženými aktéry rozvodu, ačkoliv na něm nemají nejmenší podíl viny. S pocitem ztráty a jistoty se velmi těžce vyrovnávají. Některé začnou trpět nevysvětlitelnými psychickými symptomy, bolestmi břicha a nevolnostmi bez zjevné příčiny. To má za následek špatnou koncentraci a vede to ke zhoršenému školnímu prospěchu a chování. Rodiče své děti za zhoršený prospěch a špatné chování velice často trestají a vinu za tuto situaci svádějí jeden na druhého. Dítě je vystavováno trvalému napětí a úzkosti. Děti se zatvrzují a celá situace se ještě zhoršuje.

Jsou zklamány a zrazeny těmi nejbližšími, kteří je měli milovat a chránit. Často hledají útočiště někde jinde, mimo rodinu. Vyhledávají party a aktivity, kde mají pocit, že jsou pro někoho důležití. Jejich nálady mají značné výkyvy. Co je dnes správně již zítra neplatí. Samy nedokážou vysvětlit, co se s nimi děje. Často mají sklon k depresím. U některých slabších jedinců může dojít k citovému narušení, které je dlouhodobé a může narušit jejich další život. „*Při jednom rozsáhlejší výzkumu z roku 1987 se ukázalo, že dítě z rozvedené rodiny je hodnoceno nejen učitelkami, ale i svými matkami na dvanácti položkové škále jako méně citižádostivé a méně svědomité, více citlivé až přecitlivělé, více dráždivé a nervózní a méně oblíbené ve školním kolektivu. Jde tedy z klinického hlediska o obraz dítěte s neurotickými symptomy, které mohou postupně vymizet úpravou rodinných poměrů, ale které mohou také manifestačně či latentně růst až v klinicky vyjádřený obraz některé z dětských psychických poruch.*“ (17: 44)

Jinou variantou chování rodičů je snaha vynahradit dětem jejich citové potřeby hmotnými věcmi. Kupují dětem drahé dárky, drahé hračky a drahé oblečení. Mají pocit, že je za to dítě bude mít více rádo. Je to ale veliký omyl. Dítě dárky sice přijímá, ale brzy si uvědomí, že od dospělého potřebuje více pocit jeho lásky, pocit bezpečí a pocit jistoty z jeho přítomnosti, než jeho drahé dárky. Potřebuje mít v dospělém oporu a pocit, že je na něj spolehnutí, že je tu právě a jen pro něho. Dítě velice brzy prokoukne trik s uplácením. Matějček doporučuje *„nestavět se do role ovládaného a poníženého služebníka, který je tu, aby splnil vládci každé přání.“* (17: 50)

Tradiční roli matky měla vždy žena. Proto se děti po rozvodu ve velké míře svěřují do péče právě jí. V důsledku toho se otcové na výchově dětí po rozvodu mohou velmi málo podílet. V mnoha případech soud ustanoví styk s dětmi na pár hodin týdně. To pro výchovu opravdu nestačí. Dětem pak do života chybí vzor otce. Projevy jeho fyzické náklonnosti a útěchy, podpory a povzbuzení zájmů. Také pochválení jejich úspěchů a pomoc při každodenním řešení problémů. Nevědí potom jak svým dětem dát to, co oni sami nikdy nedostali.

V posledních letech se začíná prosazovat společná péče rodičů o děti. Dítě tráví mezi rodiči zhruba stejný čas. Střídavě bydlí u jednoho i u druhého a neztrácí tak kontakt ani s jedním ani s druhým. Rodiče si mohou ponechat své role a oba se zapojovat do výchovy.

4.6 Úmrtí jednoho z rodičů

Z hlediska dítěte jde v případech rozvodu i úmrtí o ztrátu některého z rodičů, avšak jsou zde velmi podstatné rozdíly. Úmrtí na rozdíl od rozvodu přichází většinou náhle a nečekaně. I v případě, kdy rodič byl dlouhodobě nemocný, je pocit ze ztráty jiný, než v případě rozvodu. Po citové stránce převažuje úzkost, strach a bolestné očekávání. Podtextem těchto pocitů je ale pozitivní, láskyplný citový vztah k postiženému či ohroženému členu rodiny. Zemřelý rodič sice není přítomen fyzicky, ale je přítomen „duchovně“. Dítě si zpravidla na něho uchovává pozitivní, často až zidealizované vzpomínky, které nejsou poznamenány hádkami a urážkami jako v případě rozvodu.

Každé dítě reaguje na ztrátu rodiče jinak, ale obdobím truchlení procházejí všechny Matějček píše: „*Mnohá pozorování ukazují, že akutní truchlení nad ztrátou osoby, k níž si dítě vytvořilo specifický citový vztah, se objevuje již od konce prvního roku života a že s postupující psychickou zralostí nabývá na intenzitě.*“ (17: 92). Příznaky se projevují uzavřeností do sebe, apatií a nechutenstvím. U menších dětí potom tzv. vývojovou regresí, kdy se děti chovají jako by byly mladší. Začnou si například cucat palec, vyžadují dudlík, chtějí pomoci s jídlem. Trpí také často neurotickými obtížemi, ale i předvádivým chováním a provokativním zlobením. Období truchlení bývá u dětí různě dlouhé a projevy různě silné. Dá se rozdělit do čtyř fází. Fáze šoku a ohromení, fáze protestu jako ochranné reakce, fáze beznaděje a zoufalství a fáze vyrovnání se se situací.

Z psychologických výzkumů bylo zjištěno, že dítě se přizpůsobuje okolnostem života svým dětským způsobem a docela jinak, než očekáváme. S takovými tragickými událostmi se vyrovnává zpravidla daleko lépe a rychleji než lidé dospělí. Pokud má dítě i po takové události ve svém okolí dost životní jistoty a lásky, je pravděpodobné, že do budoucnosti nebude nijak vážně psychicky ohrožené. Pro jeho další vývoj jsou důležití jeho nejbližší lidé, kteří mu zůstali a zahrnují ho dostatečnou láskou, pocitem jistoty. V tento moment je pro dítě

důležitá i rozšířená rodina – prarodiče, strýcové a tety, kteří mu dodávají pocit společenství rodiny. Přesto i takové dítě vyrůstá v neúplné rodině, jen s jedním rodičem. Taková rodina má potom stejné problémy, jako rodina rozvedená se všemi důsledky.

4.7 Citová deprivace

Ztráta někoho blízkého je pro dítě velikou psychickou zátěží. Ať je to ztráta z důvodu rozvodu nebo někdo blízký zemře. Trpí citovým nedostatkem, odborně řečeno deprivací. „*Deprivace je stav, kdy některá z objektivně významných potřeb, biologických či psychických, není uspokojována v dostatečné míře, přiměřeným způsobem a po dostatečně dlouhou dobu.*“ (32: 53). Jinak řečeno trpí ztrátou jistoty a bezpečí.

Psychická deprivace závisí na tom, jaké dítě přichází do styku s deprivacími podmínkami, jaký má dítě temperament a jakou povahu.

Pokud se vše spojí dohromady, vznikne několik typů deprivované dětské osobnosti.:

- typ relativně dobře přizpůsobený,
- typ pasivní,
- typ sociálně hyperaktivní,
- typ sociálně provokující,
- a typ hledající náhradní uspokojení za neuspokojení některé základní psychické potřeby.

Dítě pak potřebuje pomoc svých blízkých. Potřebuje mít pocit, že je někým milováno, že někam patří. Potřebuje blízkost rodiče nejen psychickou, ale i fyzickou. Potřebuje pohlazení, pomazlení a rozveselení. Pokud se mu všeho dostane, získá zpět důvěru, sebevědomí a jeho osobnost se bude znovu rozvíjet správným směrem.

5 Vliv rozvodu na chování dětí

5.1 Role rodičů

Nejpřirozenější metodou výuky pro děti je nápodoba. Děti mají schopnost vše pozorovat a napodobovat. Tím, že pozorují své okolí, učí se hodnotám, postojům, zvykům a tvoří si osobní preference. Pozorují lidi ve svém okolí a učí se jejich způsobu chování. A jsou to nejvíce rodiče, kdo chování dětí ovlivňují. Jsou pro ně příkladem a vzorem. Učí se od nich chování nejen správnému, ale bohužel i špatnému. Děti se od rodičů učí vším, co dělají. Pokud se nevhodně stravují, naučí se to děti také. Pokud pravidelně vysedávají u televize místo pohybu venku, bude tento model chování pro dítě přirozeným. Pokud se rodiče na dítě utrhují, bude to dítě dělat také. Bude se utrhovat nejen na rodiče, ale i na své vrstevníky. Pokud dítě vidí doma rodiče, jak se hádají, jsou k sobě hrubí nebo se dokonce fyzicky napadají, bude se jim to v budoucnu jevit jako normální.

Když se nad tímto zamyslíme a podíváme se do rozvádějících se rodin, co uvidíme? Zdvořilé a laskavé rodiče, kteří se s úsměvem dohadují o tom, jak si rozdělí majetek a s kým bude vyrůstat jejich dítě? Myslím, že tak to skoro nikde nefunguje. Při většině rozvodů je doma slyšet křik, hádky, výčitky a vidět neúcta jednoho k druhému mnohdy doprovázená i násilím. A co děti? Rodiče si myslí, že za dveřmi pokojíčku to neslyší? Málokdo, si v takové krizové situaci uvědomuje, jak jsou děti bystré a vnímavé. Rodiče jsou pro děti vzorem. Děti se učí z toho, co žijí.

Stejně tak, jako se rodiče chovají k sobě, děti se chovají nejprve ke svým kamarádům a vrstevníkům, později v životě pak i ke svým partnerům. Je potvrzené psychology, že děti, které byly v dětství fyzicky týrány a ponižovány, se v dospělosti chovají stejně i ke svým dětem.

Rozvodem tak může být ohrožen zdravý vývoj osobnosti. Děti jsou citlivé, dráždivé a nervózní. Chlapci často reagují agresivně a provokují, děvčata se spíše uzavírají do sebe. Stresové situace, jakou jistě rozvod rodičů je, mohou vést až k různému psychopatologickému chování v dospělosti.

5.2 Role Mateřské školy

Dospělí, aniž si to uvědomují, svým chováním vnášejí dětem do života komplikace. Nedělají to ve zlém úmyslu, ale dětem to může nepříznivě poznamenat jejich další život. Jak píše Matějček: *„Jsou síly v rodinném prostředí a jsou síly i mimo rodinu, které je možno mobilizovat ku pomoci“*. (16: 108)

Jednou takovou silou je škola. A to škola mateřská nebo základní, a v ní dětská skupina. Ta nabízí dítěti na několik hodin denně únik z rodiny do jiného prostředí. Pro malé děti, je takovým prostředím mateřská škola. Již název „mateřská“ vyjadřuje místo, kde se paní učitelky snaží svou mateřskou vřelostí vytvořit dítěti prostor pro hru, zábavu i plnění povinností. Děti tu mají možnost navazovat vztahy s vrstevníky i mimo rámec rodiny. Důležitý je v tomto věku kontakt s jinými dětmi. Učí se komunikovat, vzájemně se respektovat a prosazovat ve skupině. Učí se prosociálnímu chování. Řeší konflikty, pomáhá druhým, podřizuje se nebo naopak druhé vede. Učí se takovým vzorcům chování, které odpovídají sociálním rolím, kdy je například chlapcem, kamarádem, bratrem, synem a podobně.

Hlavní náplní dne ve školce je hra, která je pro děti v tomto věku nejpřirozenější a pomáhá rozvíjet dětskou osobnost po všech stránkách. Například symbolické hry odstraňují komunikační bariéry, pomáhají získat zkušenost se sociálními rolemi a plnit dětská přání. V konstruktivních hrách procvičuje dítě motoriku, zapojuje fantazii a myšlení. Didaktické hry a hry s pravidly rozvíjí jazykové schopnosti, představivost, logické myšlení, chápání prostoru, času, počtu. Učí děti respektovat daná pravidla.

Přestože se děti z neúplných rodin na první pohled chovají stejně jako ostatní, všimla jsem si při své práci v mateřské školce, že mají se svým chováním mezi vrstevníky určité problémy. Těmto problémům bych se chtěla dále věnovat v další části své práce.

6 Praktická část

V praktické části bakalářské práce jsem se zaměřila na děti v mateřské škole. Konkrétně pak na problémy dětí z neúplných rodin a jejich začleněním se do kolektivu dětí a jejich socializací. Jak uvádí pedagogický slovník: „...socializace se realizuje hlavně sociálním učením, sociální komunikací a interakcí i nátlakem. Socializace dětí se obvykle člení do tří etap; 1. etapa, v níž se dítě identifikuje s matkou a nachází tak stabilitu vztahů ve společnosti; 2. etapa, v níž se dítě snaží osamostatnit, najít své místo v síti sociálních vztahů a v níž se vytváří základ vlastností jedince a jeho hodnot; 3. etapa, v níž se dítě začleňuje do širších sociálních vztahů a systému sociálních rolí, které nejsou vymezeny pouze životem v rodině, ale vstupem dítěte do dalších sociálních skupin. Socializace se odehrává především v rodině, ve skupině vrstevníků a přátel, ve škole...“ (24: 216) Není tedy pochyb o tom, že život v neúplné rodině, a s tím spojené situace mohou mít vliv na vývoj sociálního chování dítěte již v předškolním věku. Toto téma je široké, ale vzhledem k tomu, že neúplných rodin v České republice neustále přibývá, myslím, že stojí za pozornost.

6.1 Cíl práce

Cílem této práce je zjistit, jak rozpad rodiny, a s tím spojené stresující situace, mohou narušit psychický vývoj dítěte již v předškolním věku a jak se život v neúplné rodině může projevit na chování dítěte ve skupině vrstevníků.

V souvislosti s formulací cílů jsem si stanovila tyto předpoklady:

- **Předpokládám, že děti z neúplných rodin mají problémy začlenit se do kolektivu dětí v mateřské škole.**
- **Předpokládám, že větší skupina dětí z neúplných rodin má problémy se sociálním chováním (respektovat, vnímat a přijímat druhého)**
- **Předpokládám, že začlenění dítěte z neúplné rodiny do skupiny dětí z úplných rodin proběhne bez problémů.**

6.2 Pozorování

Pro zjištění svých předpokladů jsem si zvolila metodu pozorování. Patří mezi nejpřirozenější, nejdostupnější a nejčastěji používané metody. Pedagogický slovník ji definuje jako: „*Sledování smyslově vnímatelných jevů, zejména chování osob, průběhu dějů aj.*“ (24: 174). Při pozorování věnujeme pozornost především projevům:

- a) neverbálním – mimika, celkový vzhled, aktivita, upravenost, motorika
- b) verbálním – obsah a forma řeči, vady ve výslovnosti
- c) sociální – navazování kontaktu, dominance nebo submitivita v chování, vztah k ostatním
- d) citovým – emoční stabilita či labilita, kolísání nálad atd.

Jako učitelka mateřské školy mám hodně příležitostí k častému používání této metody. Vzhledem k tomu, že jsem s dětmi v denním kontaktu, mohu je pozorovat v jejich přirozeném prostředí. Děti jsou na mne zvyklé a nehrozí tedy zkreslení informací. K tomu by došlo, pokud by si děti byly vědomy toho, že jsou pozorovány a mohlo by to ovlivnit jejich chování.

Zaměřila jsem se na pozorování orientační. Zaměřuje se na některé vybrané skutečnosti, kterých jsme si dříve nevšimli, anebo jsme jim nevěnovali pozornost. Pro své pozorování jsem si vytvořila vlastní pozorovací schéma a využívala jsem i svoje terénní zápisky. Zde jsou uvedeny poznámky a postřehy ze situací, kdy ke konkrétním projevům chování docházelo. Zaměřila jsem se jak na pozorování individuální, tak na pozorování skupinové.

6.3 Popis pozorování

Své pozorování jsem prováděla v mateřské škole v Praze, kde pracuji. K práci na tomto tématu mě inspirovaly dvě třídy dětí.

První třídu, kterou ve svém pozorování označuji jako třídu A navštěvuje 26 dětí. Souhrou náhod je v této třídě většina dětí z neúplných rodin. Z 26 dětí je 19 dětí z neúplné rodiny. Je to tedy 73%. To je celkem nestandardní situace, protože tolik dětí z neúplné rodiny se většinou ve třídách neschází.

V druhé třídě je také 26 dětí, ale pouze 3 děti jsou z neúplné rodiny. Tedy pouze 11,5% dětí. Třídu označuji jako třídu B. I to je nestandardní číslo, protože děti z neúplných rodin bývá víc.

Celkem jsem pozorovala 52 dětí, které byly ve věku 3-5 let. Utvořila jsem si vlastní pozorovací schéma, do kterého jsem průběžně zaznamenávala svá pozorování tak, jak se děti ve skupině projevovaly (příloha 1). Ve svém pozorování jsem se soustředila na určité projevy dětí v kolektivu. K sestavení schématu jsem použila některé situace, které se sledují v pedagogickém hodnocení a pedagogické diagnostice. Celkem má schéma 16 bodů, které zahrnují běžné, každodenní situace ve školce. U každého bodu jsou tři možnosti zařazení dítěte. Pro lepší přehlednost jsem všechna pozorovací schémata vyhodnotila a zpracovala do jednoho. Jsou zde uvedeny výsledky třídy A i třídy B a vyjádření v % k počtu 26 dětí na třídě.

Pozorovací schéma		Třídy			
		A	B	A	B
1.	Potřeba kontaktu s dětmi při hře				
	a) Hraje si výlučně samo	5	1	19%	4%
	b) Potřebuje ke hře ostatní děti	17	22	65%	85%
	c) Jiné děti vtahuje do hry, až je diriguje	4	3	15%	12%
2.	Kazí hru ostatním				
	a) Nikdy hru nekazí	12	19	46%	73%
	b) Občas hru kazí	8	5	31%	19%
	c) Pravidelně kazí hru	6	2	23%	8%
3.	Zaujetí hrou				
	a) U zvolené hry dlouho vydrží	5	7	19%	27%
	b) Občas si přestává hrát, sleduje něco z okolí	13	16	50%	62%
	c) Od hry neustále odbíhá	8	3	31%	12%
4.	Vztah k dětem				
	a) Zastává se slabších, pomáhá ostatním	2	5	8%	19%
	b) Stará se spíše jen o sebe	19	18	73%	69%
	c) Je často agresivní, ubližuje dětem	5	3	19%	12%
5.	Oblíbenost u dětí				
	a) Je oblíbený u dětí	5	10	19%	38%
	b) Je méně oblíbený u dětí	17	13	65%	50%
	c) Patří mezi neoblíbené	4	3	15%	12%
6.	Hlučnost projevu				
	a) Tiché dítě	5	2	19%	8%
	b) Střední poloha hlučnosti	16	23	62%	88%
	c) Hlučné, ukřičené dítě	5	1	19%	4%
7.	Vychovatelnost				
	a) Dobře zvládnutelné dítě, poslušné	6	13	23%	50%
	b) Potřebuje více pozornosti, větší přísnost	15	10	58%	38%
	c) Působí výchovné potíže, hůře zvládnutelné	5	3	19%	12%
8.	Dodržování pravidel				
	a) Bez problémů dodržuje stanovená pravidla	3	15	12%	58%
	b) Občas porušuje stanovená pravidla	20	10	77%	38%
	c) Odmítá se řídit stanovenými pravidly	3	1	12%	4%
9.	Řešení sporu o hračku				
	a) Při sporu o hračku ustoupí	3	8	12%	31%
	b) Chvilí se o hračku dohaduje	21	17	81%	65%
	c) Pere se, dokud nevyhraje	2	1	8%	4%
10.	Průbojnost				
	a) Dá se odstrčit, ostatní mu často ubližují	3	0	12%	0%
	b) Umí se ohradit, bránit, eventuálně žaluje	16	24	62%	92%
	c) Tvrdě se prosazuje	7	2	27%	8%

	Pozorovací schéma	Třídy			
		A	B	A	B
11	Výraz spokojenosti				
	a) Výrazně šťastně se tváří dítě, často se směje	2	9	8%	35%
	b) Běžně se střídají projevy spokojenosti a nespokojenosti	21	15	81%	58%
	c) Podmračený, smutný, nešťastný	3	2	12%	8%
12	Frekvence pláče				
	a) Pláče jen výjimečně	5	16	19%	62%
	b) Pláčem projevuje silnější nepříjemné pocity	19	10	73%	38%
	c) Nápadně uplakané dítě	2	0	8%	0%
13	Účast při nabízených činnostech ve školce				
	a) Účastní se nabízených činností	17	22	65%	85%
	b) Občas se činností nezúčastňuje	6	3	23%	12%
	c) Nabízených činností se neúčastní	2	1	8%	4%
14	Komunikace s učitelkou				
	a) Bez problému komunikuje	20	22	77%	85%
	b) Občas má problém s komunikací	6	4	23%	15%
	c) Nekomunikuje	0	0	0%	0%
15	Odloučení od rodičů				
	a) Zvládá bez problémů	18	21	69%	81%
	b) Občas si vzpomene a pláče	7	5	27%	19%
	c) Těžce ho nese a pláče	1	0	4%	0%
16	Používání nepříměřených výrazů (Sprostých, vulgárních)				
	a) Nikdy je nepoužívá	20	23	77%	88%
	b) Občas je užívá	5	3	19%	12%
	c) Pravidelně je užívá	1	0	4%	0%

Dále jsem k pozorování použila Pozorovací schéma chování, které se používá v pedagogické diagnostice (příloha č. 2) a formou rozhovoru jsem dotazovala své kolegyně na jejich názor na tyto dvě třídy.

6.4 Vyhodnocení pozorování

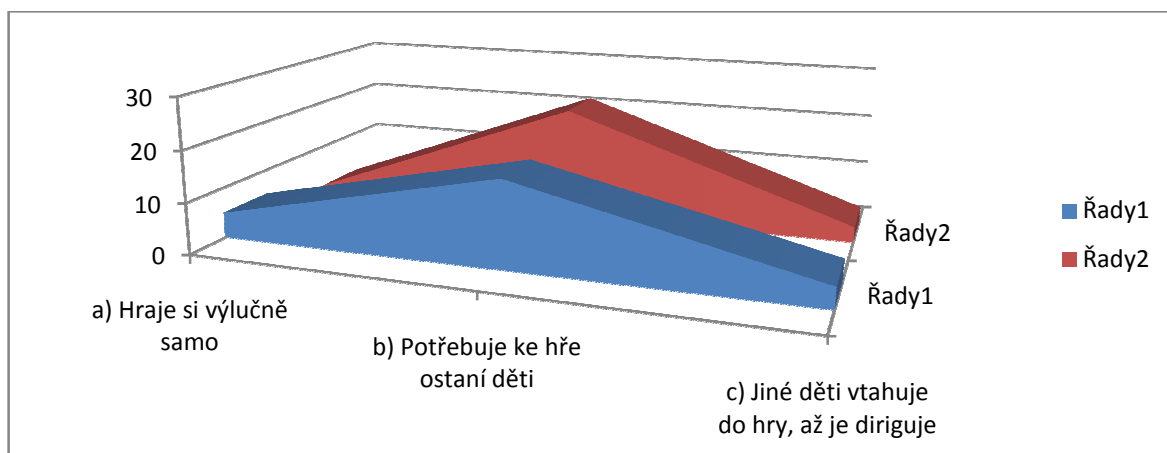
1. Potřeba kontaktu s dětmi při hře

1. Potřeba kontaktu s dětmi při hře	A	B	A	B
a) Hraje si výlučně samo	5	1	19%	4%
b) Potřebuje ke hře ostatní děti	17	22	65%	85%
c) Jiné děti vtahuje do hry, až je diriguje	4	3	15%	12%

Hra je pro dítě základní aktivitou jeho dětské seberealizace. V období předškolního věku stále více děti ke hře potřebují partnera. Ve skupině dětí dochází k rozvoji sociálních vztahů. Dítě si uvědomuje, že musí něco udělat pro to, aby bylo svými vrstevníky přijímáno a respektováno. Děti do své hry promítají zkušenosti ze svého dosavadního života. Často si hrají „na“ maminku a tatínka, na doktora, na prodavačku.... Mnohdy přehrávají i reálné zkušenosti ze své rodiny a ústy čtyřletého chlapečka pak mluví rozčilený tatínek nebo maminka, včetně nevhodných výrazů.

Pokud se podíváme na první bod schématu, ve kterém se zaměřuji na potřebu kontaktu s dětmi při hře, je vidět jasný rozdíl mezi oběma skupinami. U dětí z neúplných rodin si plných 19% dětí hraje výlučně samo. Jen 65% dětí potom potřebuje ke hře ostatní děti. Ve třídě B je to plných 85%. Pouze jedno dítě v této třídě si hraje výlučně samo. Mezi dětmi, které hru ostatním dirigují, nebyl žádný větší rozdíl.

Celkově to můžeme porovnat v grafickém vyjádření.

2. Kazí hru ostatním

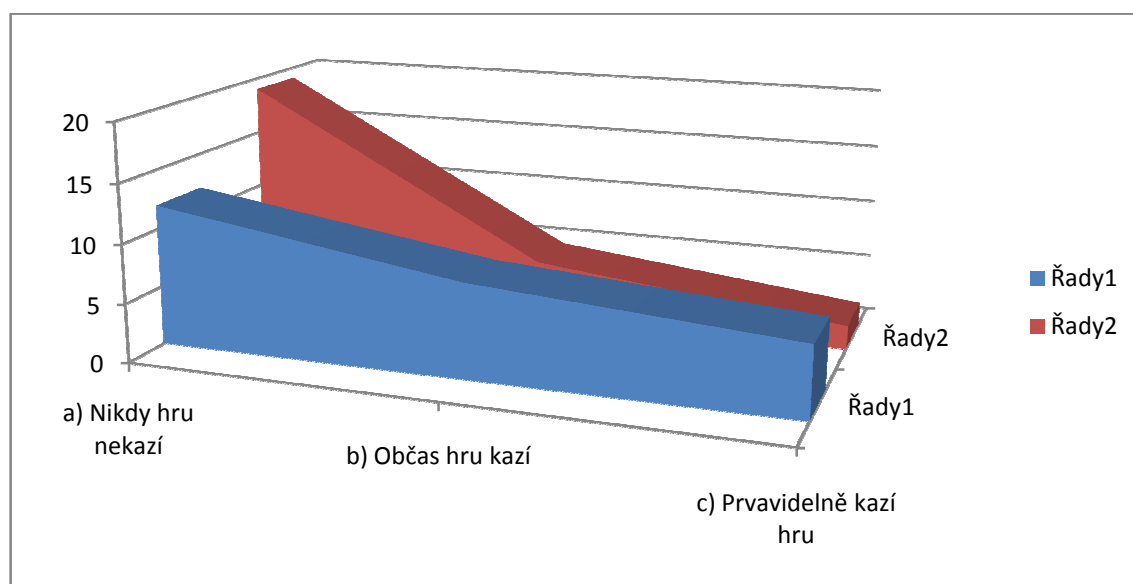
2. Kazí hru ostatním	A	B	A	B
a) Nikdy hru nekazí	12	19	46%	73%
b) Občas hru kazí	8	5	31%	19%
c) Pravidelně kazí hru	6	2	23%	8%

K tématu hry směřoval i další pozorovací bod. Hra ve skupině dětí je většinou velmi dynamická. Děti se domlouvají na tématu hry, na jejích pravidlech a na rozdělení rolí. Ne všechny děti mají ale dostatek sociálních zkušeností, aby našly odvahu se do hry ostatních zapojit. Jsou nejisté a nemají dostatek odvahy se k ostatním připojit. Z této nejistoty mnohdy pramení závist vůči těm, co si tak hezky hrají. Pro dítě je jednodušší dětem hru pokazit, než se do ní zapojit. Například dětem, které společně staví město z kostek, ho rozboří a uteče.

Pokud se podíváme do tabulky, uvidíme, že ve třídě B, kde je více dětí z úplných rodin hru nikdy nekazí 73%. Ve třídě A, kde je více dětí z rodin neúplných je to jen 46%. Také z této skupiny více dětí občas kazí hru a to v 31%, zatím co ve třídě B je to jen 19% dětí. Také procento dětí, které pravidelně kazí hru ostatním je více dětí ze třídy A – 23%. Ve třídě B je to jen pouhých 8% dětí.

Vyšší procento dětí, které ostatním narušují hru, se potom negativně projevuje na klimatu celé třídy. Děti, kterým někdo neustále kazí jejich hru, pak žalují, nebo dochází k fyzickým kontaktům mezi nimi a narušitelem.

Rozdílnost v tomto bodě pozorování je jasně vidět na grafu.

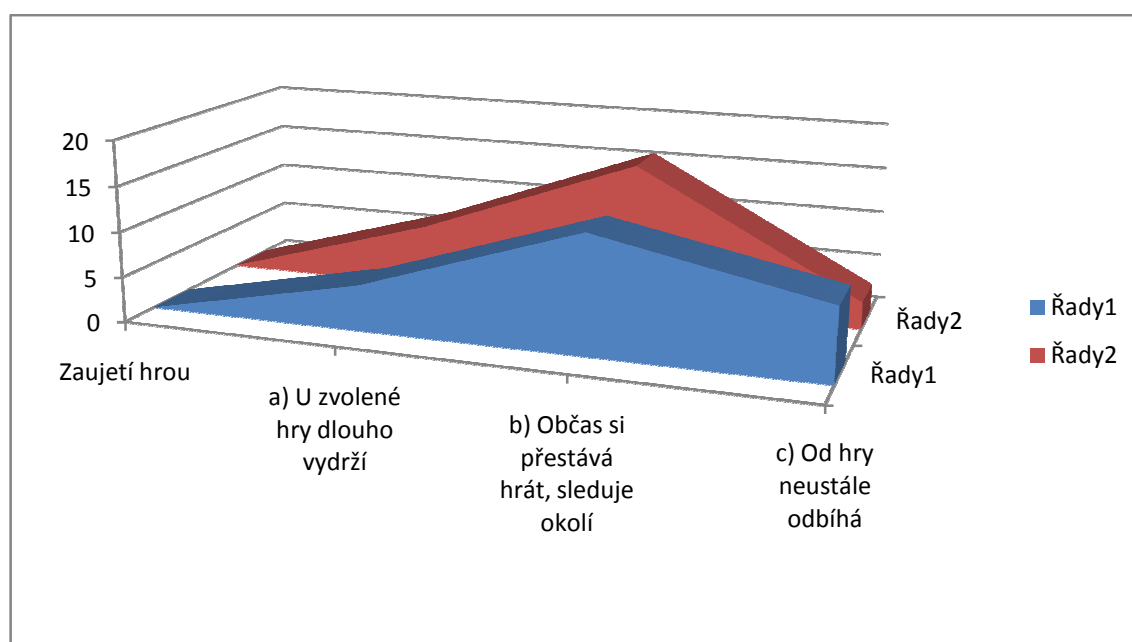
3. Zaujetí hrou

3. Zaujetí hrou	A	B	A	B
a) U zvolené hry dlouho vydrží	5	7	19%	27%
b) Občas si přestává hrát, sleduje okolí	13	16	50%	62%
c) Od hry neustále odbíhá	8	3	31%	12%

Ve hře dětí se projevují základní znaky jako spontánnost, zaujetí, radost, fantazie, přijetí role. Děti do hry vkládají i své emoce a přehrávají zkušenosti ze života. Dokážou se na hru maximálně soustředit. Jsou jí tak zaujatí, že nevnímají jiné podněty z okolí. Nereagují na to, že by měly hru opustit nebo jí uklidit. Brání svou hru. Vztekají se, křičí a pláčou. Děti se hrou učí a proto bychom jim pro takovou hru nechat dostatek prostoru. Dospělí to mnohdy nejsou schopní pochopit. Přesto se všechny děti se nedokážou hrou zaujmout stejně. Záleží na jejich kognitivní vyspělosti, sociálních dovednostech a na rozvoji hrubé i jemné motoriky.

Při zaujetí hrou byla situace v obou třídách poměrně vyrovnaná. U zvolené hry vydrželo ve třídě A 5 dětí – 19%, ve třídě B 7 dětí – 27%. Občas si přestává hrát ve třídě A 13 dětí, což je 50% a ve třídě B 16 dětí, což je 62%. Od hry neustále odbíhá ve třídě A 8 dětí a ve třídě B 12 dětí. To je 31% a 12%.

Srovnání tříd můžeme porovnat na grafu.

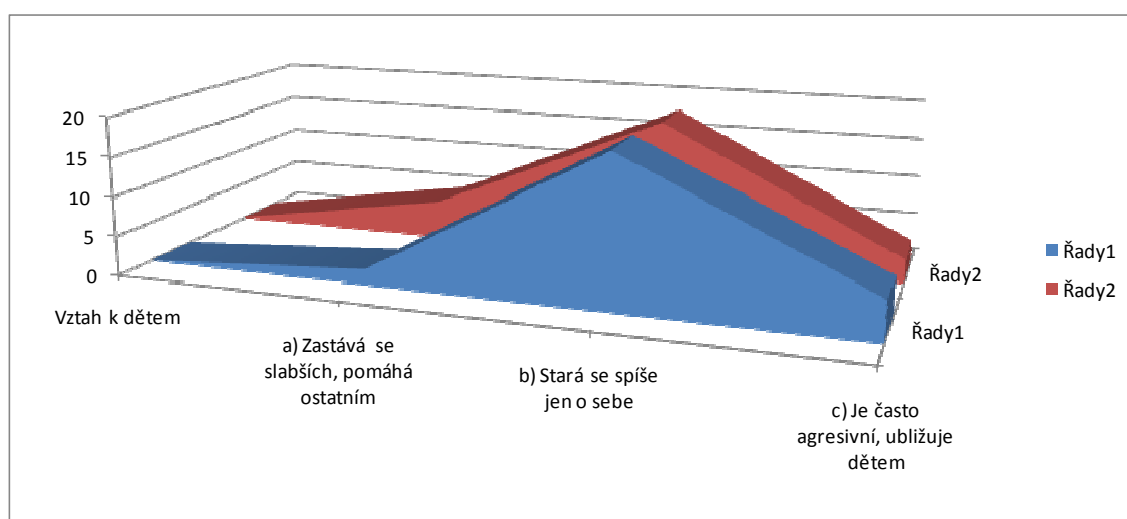
4. Vztah k dětem

4. Vztah k dětem	A	B	A	B
a) Zastává se slabších, pomáhá ostatním	2	5	8%	19%
b) Stará se spíše jen o sebe	19	18	73%	69%
c) Je často agresivní, ubližuje dětem	5	3	19%	12%

Děti v předškolním věku potřebují pro hru dětského partnera. Ten se postupně mění v kamaráda. Děti již ve školce mnohdy navazují přátelství, na která vzpomínají celý život. Spolu si hrají, chodí spolu venku na procházce, přemlouvají rodiče k vzájemným návštěvám. Učí se sociálním vztahům. Pro některé děti, které vyrůstají sami bez sourozenců, pouze mezi dospělými, bývá život ve skupině stejně starých dětí těžší. Každé dítě se ve vztahu k ostatním chová trochu jinak. Některé děti bývají empatické, některé se starají jen o sebe a některé mají tendenci ostatním ubližovat.

Pokud se podíváme do tabulky, tak vztah k ostatním dětem je v obou třídách poměrně vyrovnaný. Ve třídě A se zastávají ostatních a pomáhají jen 2 děti, což je 8%. Ve třídě B je to pak 5 dětí, což je 19% z celkového počtu 26 dětí. Děti v tomto věku se stará jen o sebe většina a to v obou třídách. Ve třídě A 73% a ve třídě B 69%. Děti často agresivních k druhým je více ve třídě, kde převažují děti z neúplné rodiny 5, což je 19%. Ve třídě B, kde je více dětí z úplné rodiny jsou to jen 3 děti, tedy 12%.

Pokud se podíváme na graf, uvidíme jak je vyrovnaný.

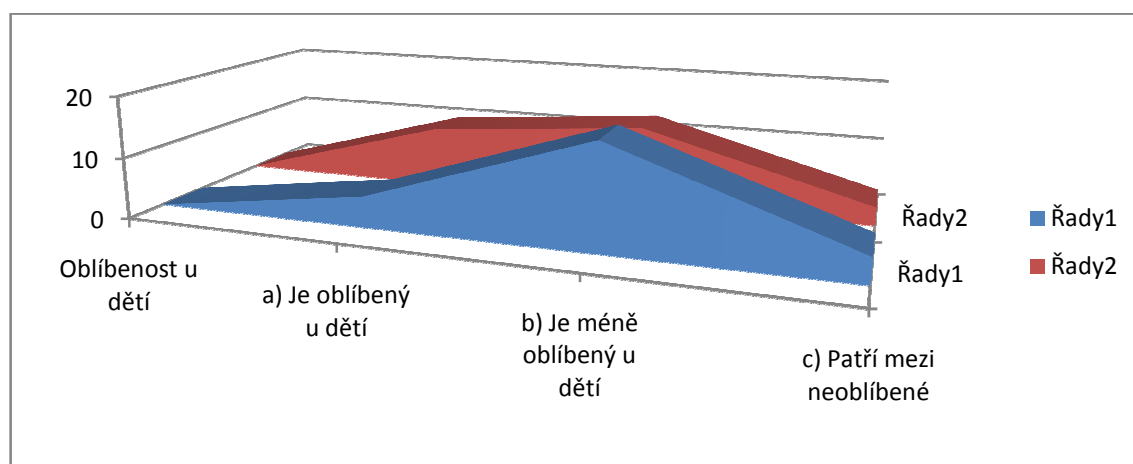
5. Oblíbenost u dětí

5. Oblíbenost u dětí	A	B	A	B
a) Je oblíbený u dětí	5	10	19%	38%
b) Je méně oblíbený u dětí	17	13	65%	50%
c) Patří mezi neoblíbené	4	3	15%	12%

Jak jsem uváděla v předchozím bodu, děti si v předškolním období hledají první kamarády. Záleží na každém jednotlivém dítěti, jaké je a jaký má temperament. Každý člověk je již od narození osobností, má jiné povahové vlastnosti. Někdo je introvert - spíše samotář, který má více problémů s hledáním kamarádů. Někdo je extrovert - upoutá pozornost všech, ale to není podmínkou toho, že si najde kamaráda. Na děti působí i prostředí, ve kterém vyrůstají a které je obklopuje.

V obou pozorovaných třídách bylo nejvíce dětí ve střední skupině oblíbenosti. U třídy A to bylo 65% a u třídy B potom 50% dětí. Výrazně více bylo oblíbených dětí ve třídě B, kde převažují děti z úplných rodin a to 38%. Ve třídě A to bylo pouze 5 dětí, což je 19%. Vyloženě neoblíbené děti byly ve třídě A 4 – 15% a ve třídě B 3 – 12%. Jsou to takové děti, se kterými ostatní nechtějí jít za ruku na procházku, nechtějí vedle nich stát při hře v kruhu, nechtějí vedle nich sedět u stolu. Mezi takové patřil například ve třídě B integrovaný chlapec s dysfázií, který je hyperaktivní a má problémy se začleněním do kolektivu.

Pokud se podíváme na grafické vyjádření je jasně vidět větší počet oblíbených dětí ve třídě B.

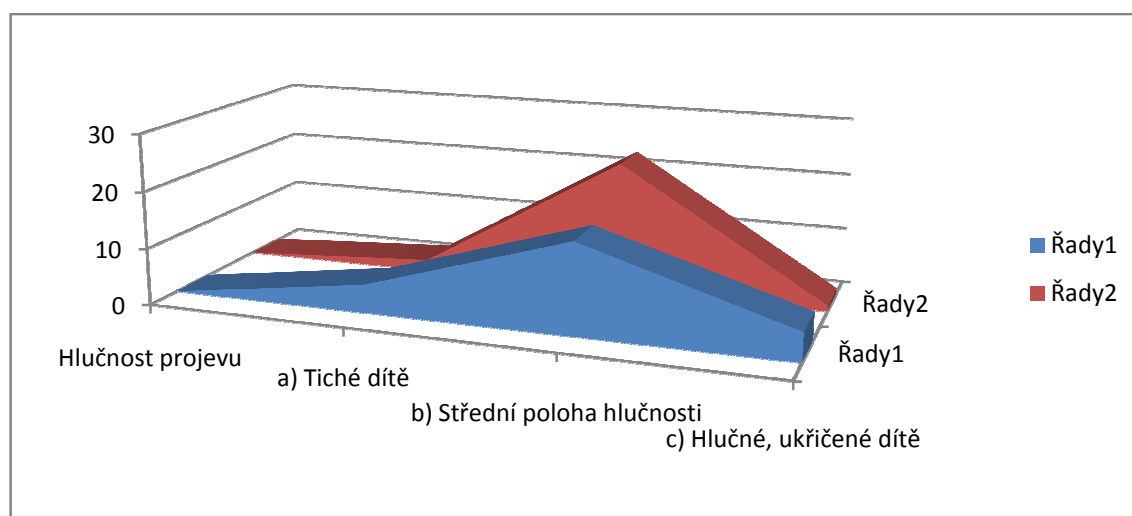

6. Hlučnost projevu

6. Hlučnost projevu	A	B	A	B
a) Tiché dítě	5	2	19%	8%
b) Střední poloha hlučnosti	16	23	62%	88%
c) Hlučné, ukřičené dítě	5	1	19%	4%

Jak jsem se již zmiňovala, každé dítě je jiné s jiným temperamentem. Na každé dítě působí i prostředí, ve kterém vyrůstá a které ho obklopuje. To vše samozřejmě souvisí i s jeho projevy v kolektivu. Některé děti jsou tiché, že o nich paní učitelka a kolektiv ani neví, některé děti se dokážou prosadit mezi všemi a některé děti ostatním znepríjemňují pobyt ve školce svým hlučným projevem a neustálým vykřikováním.

Více takových ukřičených dětí bylo ve třídě A, kde je více dětí z neúplných rodin. Bylo zde 5 takových dětí, což je 19%, zatím co ve třídě B to bylo jen jedno dítě, tedy 4%. Tolik hlučných dětí ve třídě narušuje běžné činnosti během dne. Pokud si děti povídají s paní učitelkou, tyto děti neustále vykřikují a vyrušují, během volné hry pak ostatní děti obtěžují svým chováním. Jde to tak daleko, že si některé děti stěžují, že je z toho bolí ouška. Ve třídě B pak bylo 23 dětí zařazeno do polohy střední hlučnosti, což je normální projev dětí. Je to celých 88%. Pouze 2 děti byly tiché, tedy 8%. Ve třídě A, kde bylo tolik hlučných dětí, bylo ve střední poloze hlučnosti 16 dětí, pouhých 62 %, ale tichých dětí bylo 5 – 19%. Tyto tiché děti se velice málo zapojují do komunikačních aktivit ve třídě. Většinou mají ostych mluvit před kolektivem a mají problém být středem pozornosti. V takovém případě se rozplácou. Na grafu je vidět vysoké procento střední hlučnosti v třídě B.

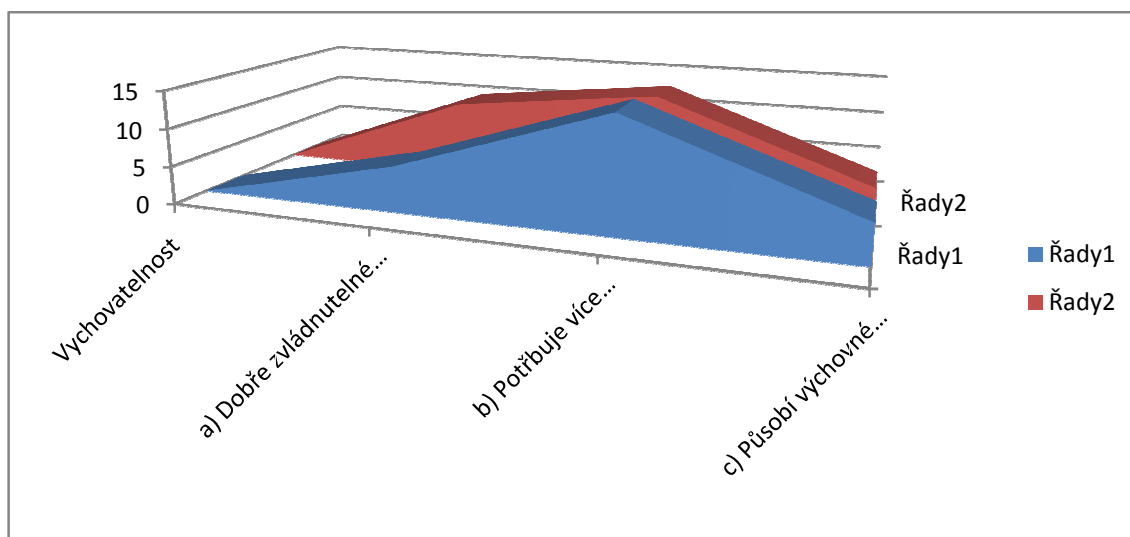
7. Vychovatelnost

7. Vychovatelnost	A	B	A	B
a) Dobře zvládnutelné dítě, poslušné	6	13	23%	50%
b) Potřebuje více pozornosti, větší přísnost	15	10	58%	38%
c) Působí výchovné potíže, hůře zvládnutelné	5	3	19%	12%

Při pozorování dětí v tomto bodě jsem byla trochu na rozpacích. Reakce dětí na pokyny učitelky se výrazně lišily. Bylo to podle toho, která paní učitelka s dětmi jednala a jakým způsobem. Pokud s dětmi komunikujeme efektivním způsobem, docílíme u většiny dětí snáze úspěchu a lépe zvládneme spolupráci s nimi. Základem je nejednat s dětmi z mocenského postavení, ale mít k nim partnerský přístup.

Přesto jsem zjistila, že ve třídě A bylo dobře zvládnutelných dětí jen 6, tedy 23 %, zatímco ve třídě B 13, což je celých 50%. Více pozornosti potřebovalo ve třídě A 15 dětí a ve třídě B jen 10 dětí. Je to 58% ve třídě A a 38% ve třídě B. Děti s výchovnými potížemi bylo ve třídě A 5 tedy 19% a ve třídě B jen 3 což je 12%. Celkově se lépe pracovalo ve třídě B, kde děti lépe reagují na pokyny učitele.

Tato situace je patrná i z grafu.

8. Dodržování pravidel

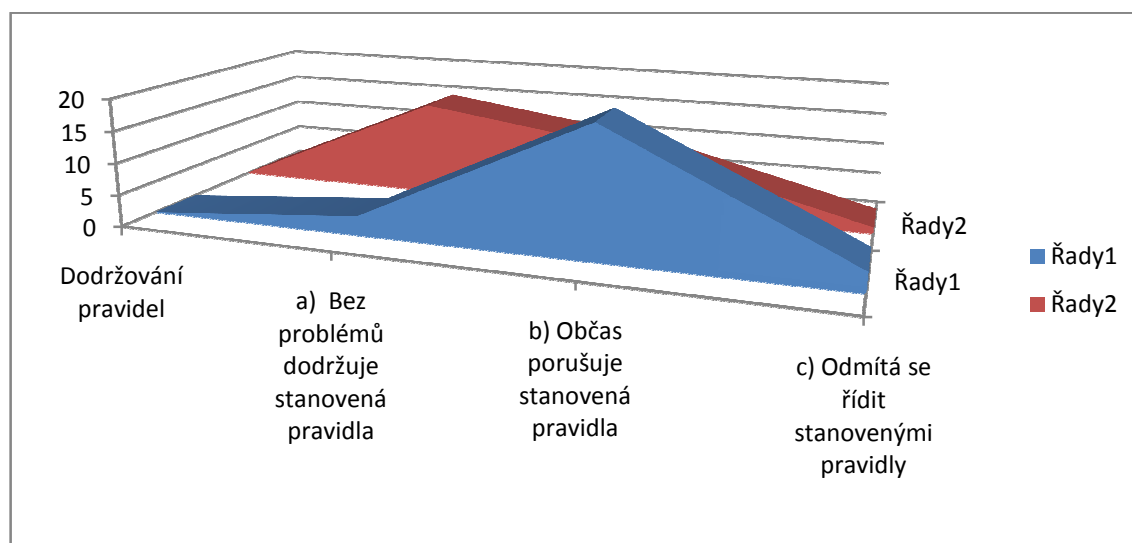
8. Dodržování pravidel	A	B	A	B
a) Bez problémů dodržuje stanovená pravidla	3	15	12%	58%
b) Občas porušuje stanovená pravidla	20	10	77%	38%
c) Odmítá se řídit stanovenými pravidly	3	1	12%	4%

Při vstupu do školky si děti zvykají na nové prostředí a nové zvyklosti. Seznamují se s novými lidmi. Přicházejí z rodin, kde mohou mít jiná pravidla, nebo nemají žádná. Děti, ale potřebují pro svůj pocit jistoty jasný řád, pravidelnost a předpověditelnost. K tomu, abychom takové bezpečné prostředí vytvořily dětem v mateřské škole, je zapotřebí stanovit určitá pravidla. Ta musí být jasná a srozumitelná všem. Většinou se na jejich tvorbě podílí i samotné děti.

Pak můžeme u dětí posuzovat, jak jsou schopné pravidla dodržovat. Ve třídě A bez problémů dodržovaly pravidla jen 3 děti, což je pouhých 12%. Oproti tomu ve třídě B je to celých 58% dětí. Je to veliký rozdíl. Ve třídě A pravidla občas porušuje celých 77% dětí, což je 20 dětí z celkového počtu 26. Ve třídě B je to jen 10 dětí, tedy 38%. Řídit pravidly se odmítají Ve třídě A 3 děti – 12%, ve třídě B pak jen jedno dítě tedy 4%. Jedná se opět o integrovaného chlapce.

Pokud děti nejsou schopné dodržovat pravidla, velice to narušuje práci ve třídě. Mnohdy se jedná i o bezpečnost dětí, pokud děti lezou kam nemají, nebo ohrožují ostatní děti.

Na grafu je jasně vidět rozdíl v dodržování pravidel v obou třídách.

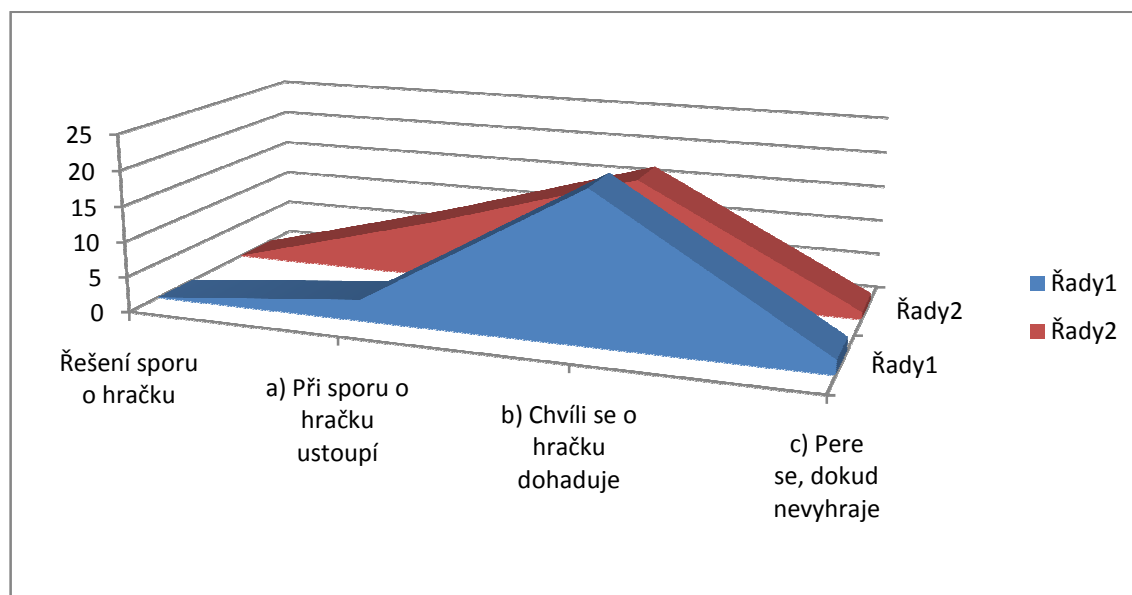
9. Řešení sporu o hračku

9. Řešení sporu o hračku	A	B	A	B
a) Při sporu o hračku ustoupí	3	8	12%	31%
b) Chvilí se o hračku dohaduje	21	17	81%	65%
c) Pere se, dokud nevyhraje	2	1	8%	4%

Řešení sporu o hračku souvisí s předchozím bodem. Ve školce máme stanovená pravidla. Jedním z pravidel je: *zeptám se kamaráda, jestli mi hračku půjčí. Má právo odmítnout, pokud si ještě dostatečně nepohrál. Já si zatím půjčím jinou hračku, nebo počkám, až si kamarád dohraje.* Tohle pravidlo u nás docela dobře funguje. Přesto dochází nad hračkou k diskuzi, ale jen do té míry, než si děti vyjasní, že na tuto situaci máme pravidlo.

Přesto v některých sporných případech jsou děti neústupné. Pak ve třídě A pouze 3 děti ustoupí tedy 12%, ale ve třídě B 8 dětí, tedy 31% z celkových 26 dětí. K dohadům nad hračkou dochází ve třídě A u 81% dětí, tedy u 21 dětí a ve třídě B u 17 dětí – 65%. O hračku se ve třídě A perou 2 děti a ve třídě B jen jedno dítě. Tedy 8% a 4% dětí z celkových 26.

Graficky to můžeme porovnat takto.

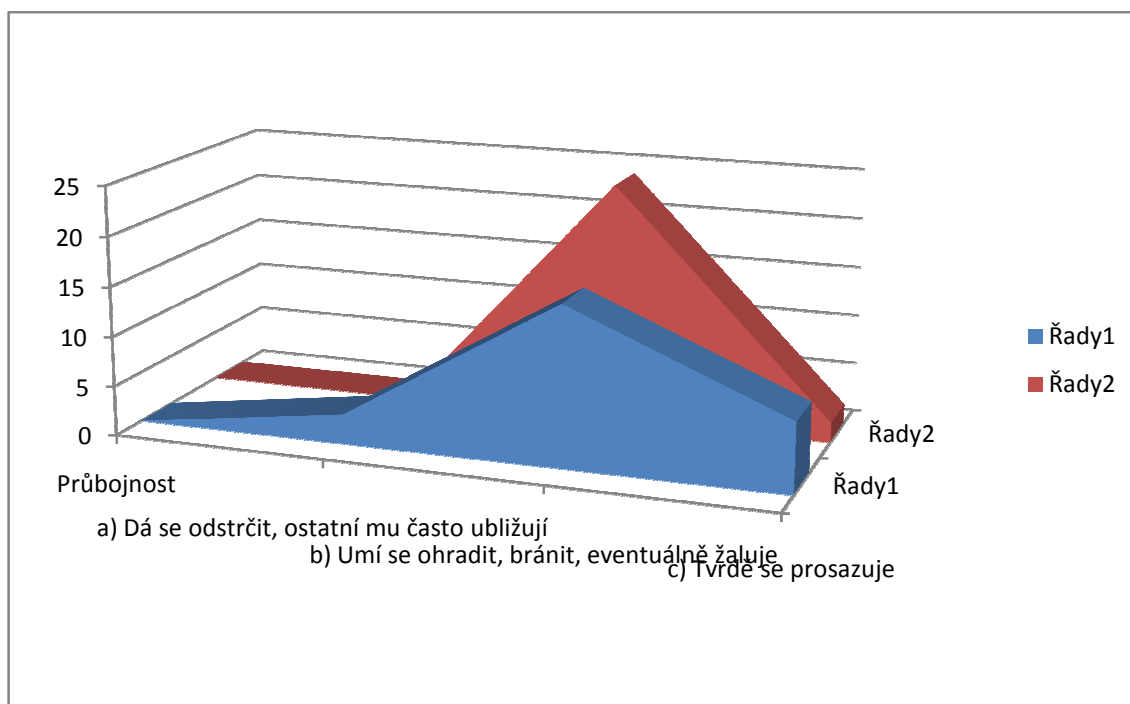

10. Průbojnost

10.	Průbojnost	A	B	A	B
	a) Dá se odstrčit, ostatní mu často ubližují	3	0	12%	0%
	b) Umí se ohradit, bránit, eventuálně žaluje	16	24	62%	92%
	c) Tvrdě se prosazuje	7	2	27%	8%

Děti v předškolním období mají potřebu soupeřit i spolupracovat. Mají potřebu vyniknout, předstihnout toho druhého. Tato potřeba není ale u všech dětí stejně silná. Nemělo by docházet k tomu, aby některé děti byly neustále odstrkovány druhými, které se snaží vždy za každou cenu prosadit. Ve vyhocených situacích musí zasáhnout učitelka. Přesto se ve třídě nacházejí děti, které se i bez protestů nechají odstrčit. Dále jsou tam i děti, které se tvrdě prosazují a to mnohdy i fyzickým násilím.

Pokud se podíváme na děti, které se nechají snadno odstrčit, najdeme takové ve třídě A 3 – 12%, ale ve třídě B se nenajde žádné. Všechny děti mají dost zdravé průbojnosti. Je tu celkem 24 dětí, tedy 92%, které se dovedou ohradit nebo bránit. V Krajním případě pak žalují. Takových dětí je ve třídě A pouze 16, což je 62%. Tvrdě se prosazujících dětí, které chtějí vždy vyniknout, je ve třídě A 27%, tedy 7 dětí. Je to poměrně hodně. Ve třídě B jsou to pouhé dvě děti, tedy jen 8%. Ve třídě, kde se tolik dětí snaží tvrdě prosadit, musí často zasahovat učitelka.

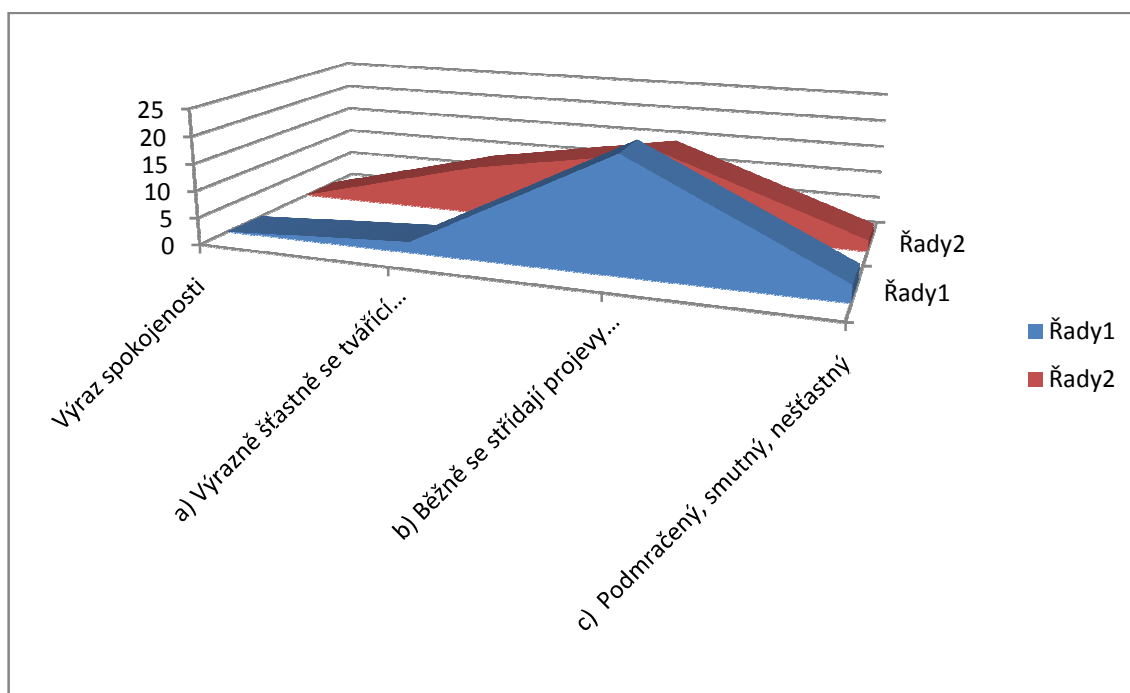
11. Výraz spokojenosti

11. Výraz spokojenosti	A	B	A	B
a) Výrazně šťastně se tváří dítě, často se směje	2	9	8%	35%
b) Běžně se střídají projevy spokojenosti a nespokojenosti	21	15	81%	58%
c) Podmračený, smutný, nešťastný	3	2	12%	8%

Každé dítě reaguje na odloučení od rodičů a pobyt ve školce jinak. Důležitá je pro ně osobnost paní učitelky, u které dítě hledá oporu, jistotu a bezpečí. Po nějaké době se děti adaptují a získávají jistotu v kolektivu. Jsou však děti, kterým to trvá déle, nezapojují se do činností a dobu ve školce pouze přežívají. Každé dítě je osobnost a každému to trvá různě dlouho. Je nutná spolupráce s rodiči. Přesto některé děti jsou ve školce výrazně spokojené a neustále se smějí. U jiných dětí se nálady střídají. Děti, které se hůře adaptují, vypadají smutně až nešťastně.

Výrazně šťastných a stále se smějících dětí je více ve třídě B, kde je více dětí z úplných rodin. Je jich 9 tedy celých 35%. Ve třídě A jsou takové výrazné děti pouze 2, což je 8%. Děti, u kterých se běžně střídají projevy spokojenosti s nespokojeností, je v obou třídách většina. Ve třídě A jich je 21, což je celých 81% a ve třídě B 15, tedy 58%. Podmračených dětí je málo. Ve třídě A jsou to 3 děti – 12% a ve třídě B jen 2 děti, tedy 8%.

Porovnání tříd je vidět v grafu.

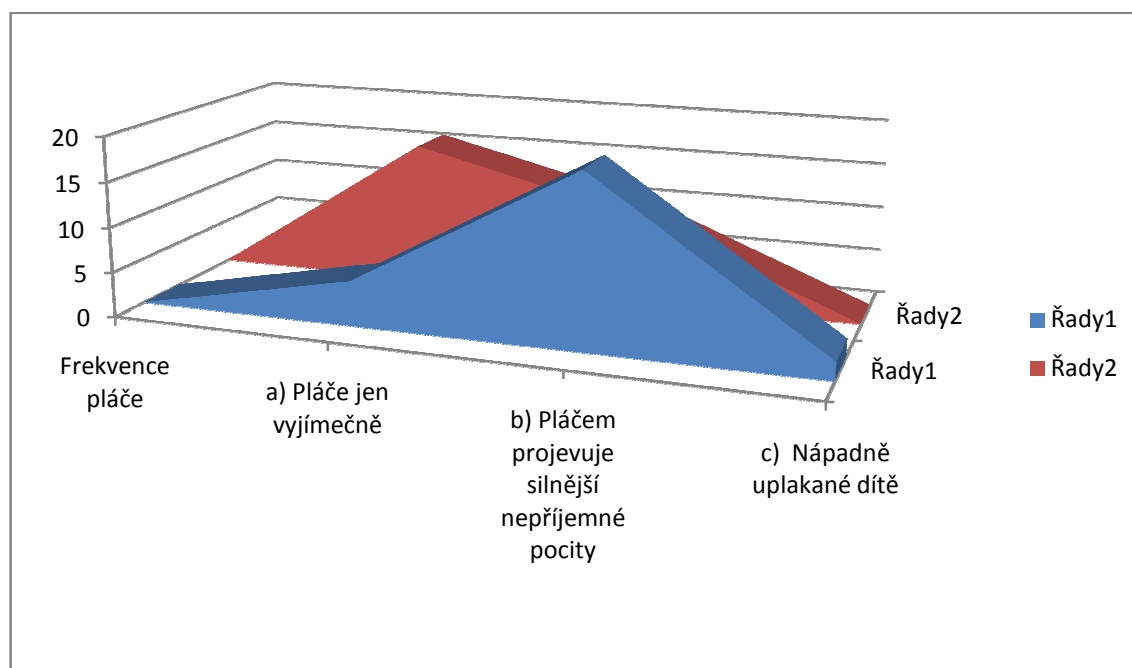
12. Frekvence pláče

12.	Frekvence pláče	A	B	B	A
	a) Pláče jen výjimečně	5	16	19%	62%
	b) Pláčem projevuje silnější nepříjemné pocity	19	10	73%	38%
	c) Nápadně uplakané dítě	2	0	8%	0%

Pláčem děti projevují svoje emoce. Někdo pláče opravdu jen ve výjimečných případech. Jiné děti reagují pláčem na prohru, na nepříjemné pocity, na momentální stesk po rodičích nebo na drobný úraz. Je to běžný projev citů úměrný jejich věku. Pak jsou ve školce děti nápadně uplakané, které pláčou ráno při odloučení od rodičů, pokud jsou bezradné v nějaké situaci, nad drobným neúspěchem, nebo jen nad tím, že se stanou středem pozornosti.

Dětí, které pláčou jen výjimečně, je ve třídě B nápadně více. Je to 62% tedy 16 dětí oproti 5 dětem a 19% ve třídě A. Vypadá to, že děti z úplných rodin jsou emočně silnější. Pláčem běžně své silnější nepříjemné pocity projevuje 19 – 73% dětí ze třídy A a jen 10 – 38% dětí ze B. Nápadně uplakané dítě ve třídě B vůbec není a ve třídě A jsou pouze 2, tedy 8%.

Výrazné je toto porovnání na grafu.

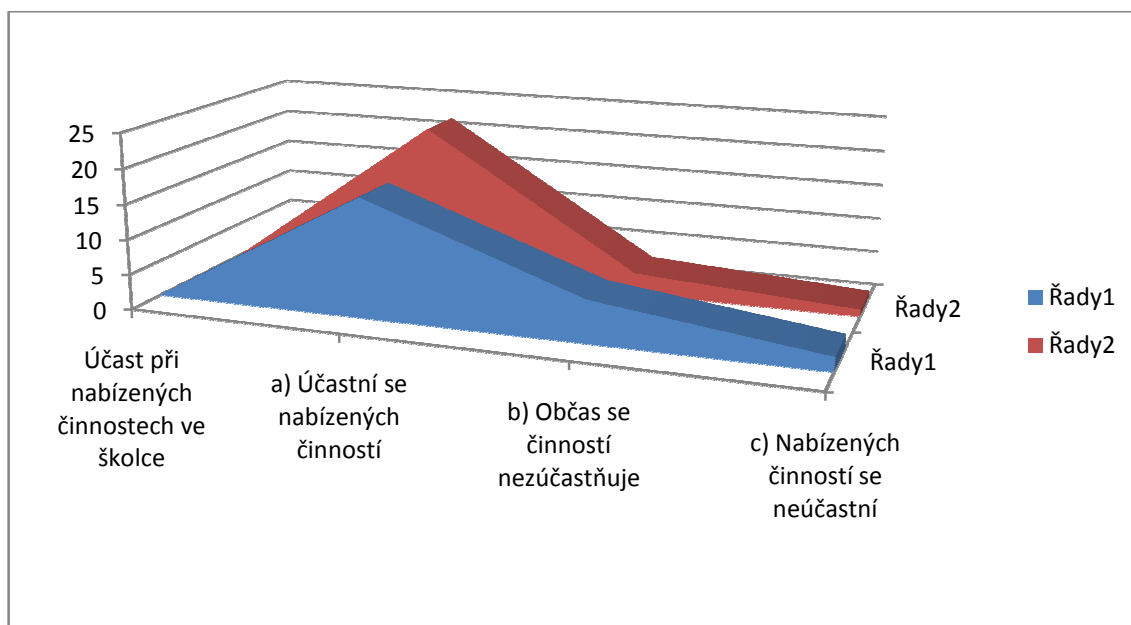
13. Účast při nabízených činnostech ve školce

13. Účast při nabízených činnostech ve školce	A	B	A	B
a) Účastní se nabízených činností	17	22	65%	85%
b) Občas se činností nezúčastňuje	6	3	23%	12%
c) Nabízených činností se neúčastní	2	1	8%	4%

Ve školce dětem během dne nabízíme mnoho činností. Do žádných, ale děti nenutíme násilím. Mají možnost být pouhými pozorovateli, kteří se do činností časem samy zapojí. Nejvíce byla vidět neochota zapojovat se do činností při pohybových aktivitách a řízených činnostech. I pouhé pozorování je pro děti přínosné.

Podle tabulky se do nabízených činností ve třídě A zapojovalo 17 dětí, což je 65% a ve třídě B 22 dětí, tedy celých 85%. Občas se činností ve třídě A neúčastnilo 23% dětí tj. 6 dětí a ve třídě B pouze 3 děti, což je 12%. Děti, které se pravidelně nabízených činností nezúčastní je málo. Ve třídě A dvě děti tedy 8% a ve třídě B jen jedno dítě. Ve třídě B je to velmi zakřiknutá holčička, která ale podle slov rodičů chodí do školky velice ráda. Ve třídě A jsou to dvě citově labilní děti. U nich je špatná spolupráce s rodiči.

Pokud se podíváme na graf, uvidíme, že se do nabízených činností více zapojují děti ze třídy B, kde je většina dětí z úplných rodin.

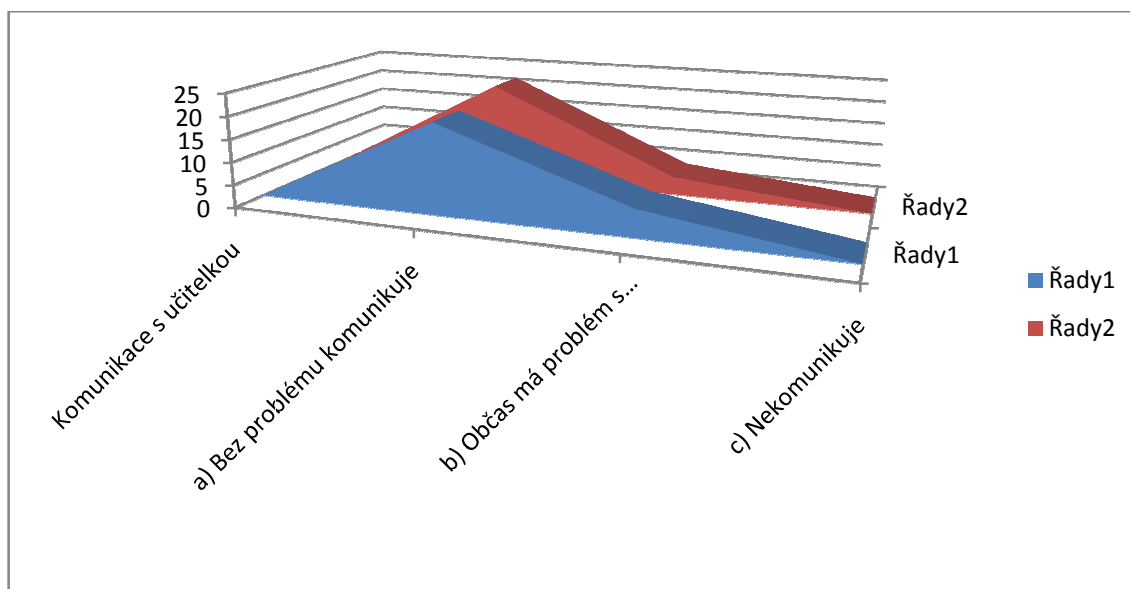
14. Komunikace s učitelkou

14. Komunikace s učitelkou	A	B	A	B
a) Bez problému komunikuje	20	22	77%	85%
b) Občas má problém s komunikací	6	4	23%	15%
c) Nekomunikuje	0	0	0%	0%

Učitelka v mateřské škole by měla být nedirektivní a empatická. Dítě u ní hledá oporu a bezpečí, když je ve školce bez rodičů. Její komunikace jak verbální, tak neverbální by měla být v rovnováze. Měla by projevovat zájem o děti a o jejich potřeby. Komunikace dětí s učitelkou je závislá i na osobnosti učitelky a jejím přístupu k dětem. Pokud je k dětem vstřícná, dá se předpokládat, že vzájemná komunikace bude probíhat bez problémů.

Tak to také vypadalo v obou třídách. Děti s bezproblémovou komunikací s učitelkou byla většina. Ve třídě A to bylo 20 dětí, tedy 77%. Ve třídě B to bylo celých 85% dětí, což je 22. Občasný problém s komunikací mělo ve třídě A 6 dětí, tedy 23% a ve třídě B jen 4 děti, které představují 15% z celkových 26. Dítě, které by odmítalo komunikovat s učitelkou, se nenašlo ani v jedné třídě. Z toho vyplývá, že komunikační potíže nemají děti ani v jedné třídě.

Podívejme se, jak je tato skutečnost vyjádřena graficky.

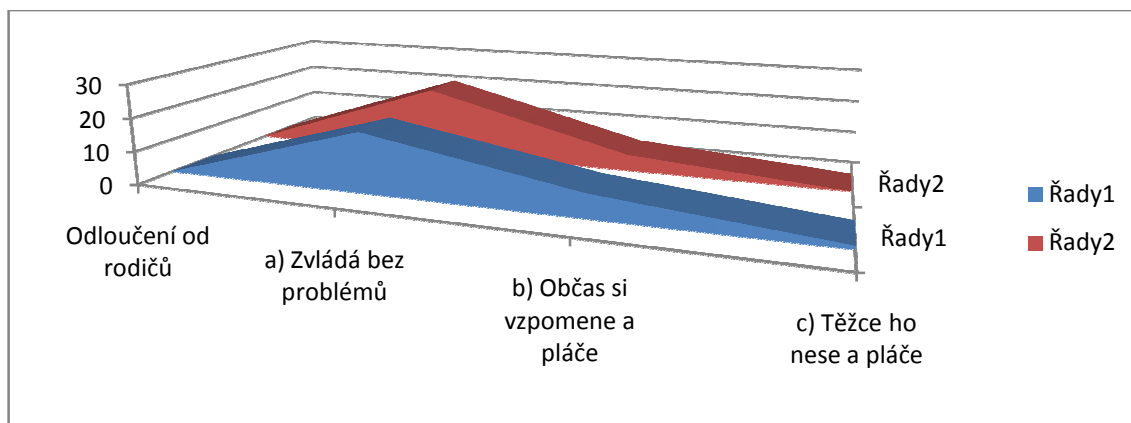

15. Odloučení od rodičů

15.	Odloučení od rodičů	A	B	A	B
	a) Zvládá bez problémů	18	21	69%	81%
	b) Občas si vzpomene a pláče	7	5	27%	19%
	c) Těžce ho nese a pláče	1	0	4%	0%

Smutek z odloučení od rodičů po příchodu do mateřské školy prožívá v adaptačním období většina dětí. Tyto projevy se většinou uklidní, když dítě získá jistotu, že je rodiče ve školce nezapomenou a zase si pro ně přijdou. Přesto se najde skupina dětí, která toto odloučení od rodičů hůře nese a smutek po rodičích u nich přetrvává. Na rodiče si vzpomene i během dne a začnou plakat. I tato fáze během předškolního období odezní. Pak jsou ještě děti, které se nedokážou ani po dlouhé době adaptovat. Pláčou, jsou uzavřené do sebe a nezapojují se do činností ve školce. Tady je nutná spolupráce s rodinou, mnohdy i s odborníky, protože u takových dětí se mohou projevovat různé psychosomatické potíže. Mohou trpět i bolestmi břicha nebo mohou zvracet.

U sledovaných dětí byla již většina po adaptačním období a také většina neměla problémy s odloučením od rodičů. Mnohdy dochází k tomu, že děti vběhnou do třídy a zapojí se do činností, aniž by se rozloučily s rodiči. Pak je vidět, že odloučením bez pozdravu trpí naopak rodiče. Ve třídě A i B byl počet dětí bez problémů poměrně vyrovnaný. 18 dětí ve třídě A a 21 dětí ve třídě B. Tedy 69% a 81% dětí. Občas si vzpomnělo na rodiče 7 dětí ze třídy A – 27% a 5 dětí ze třídy B. Těžce nesl odloučení pouze jeden chlapec ze třídy A, kde je více dětí z neúplných rodin. Tento chlapec je z rodiny funkční a i po roce a půl má s adaptací problémy. Rodiče chtějí navštívit dětského psychologa.

16. Používání nepřiměřených výrazů (sprostých, vulgárních)

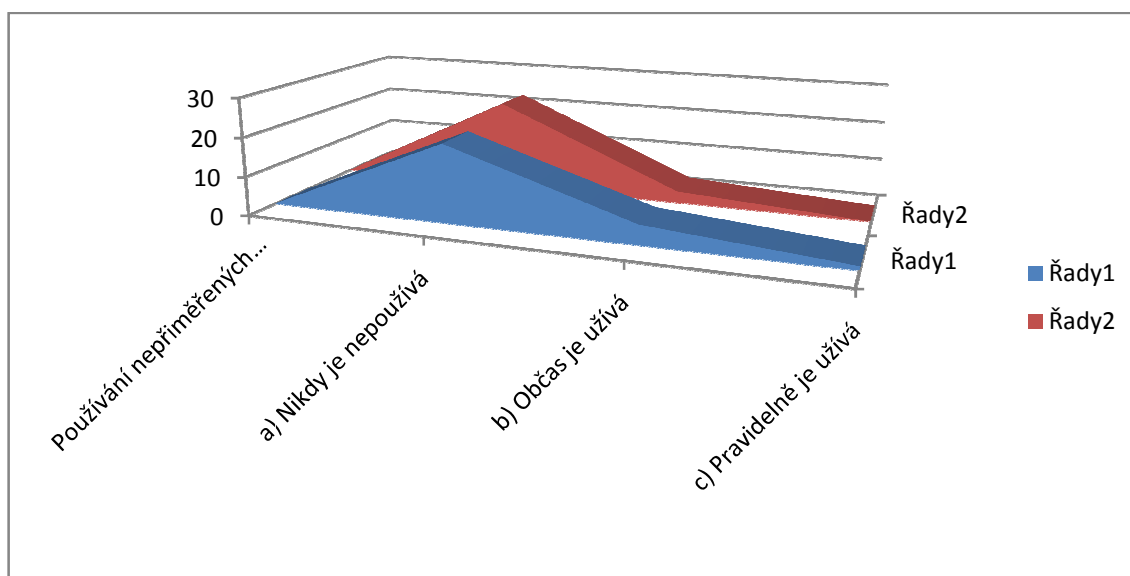
16.	Používání nepřiměřených výrazů (Sprostých, vulgárních)	A		B	
		A	B	A	B
	a) Nikdy je nepoužívá	20	23	77%	88%
	b) Občas je užívá	5	3	19%	12%
	c) Pravidelně je užívá	1	0	4%	0%

Používání nepřiměřených výrazů mají děti okoukané z okolního prostředí. Hodně záleží na tom, jestli tyto výrazy používají doma rodiče, nebo je znají z televize. V poslední době děti předškolního věku sledují v televizi pořady, které nejsou v žádném případě pro ně vhodné. Některé děti začnou tyto nevhodné výrazy používat, protože je mají odposlouchané od svých vrstevníků a rodiče se potom jen diví, že tak se u nich doma nemluví.

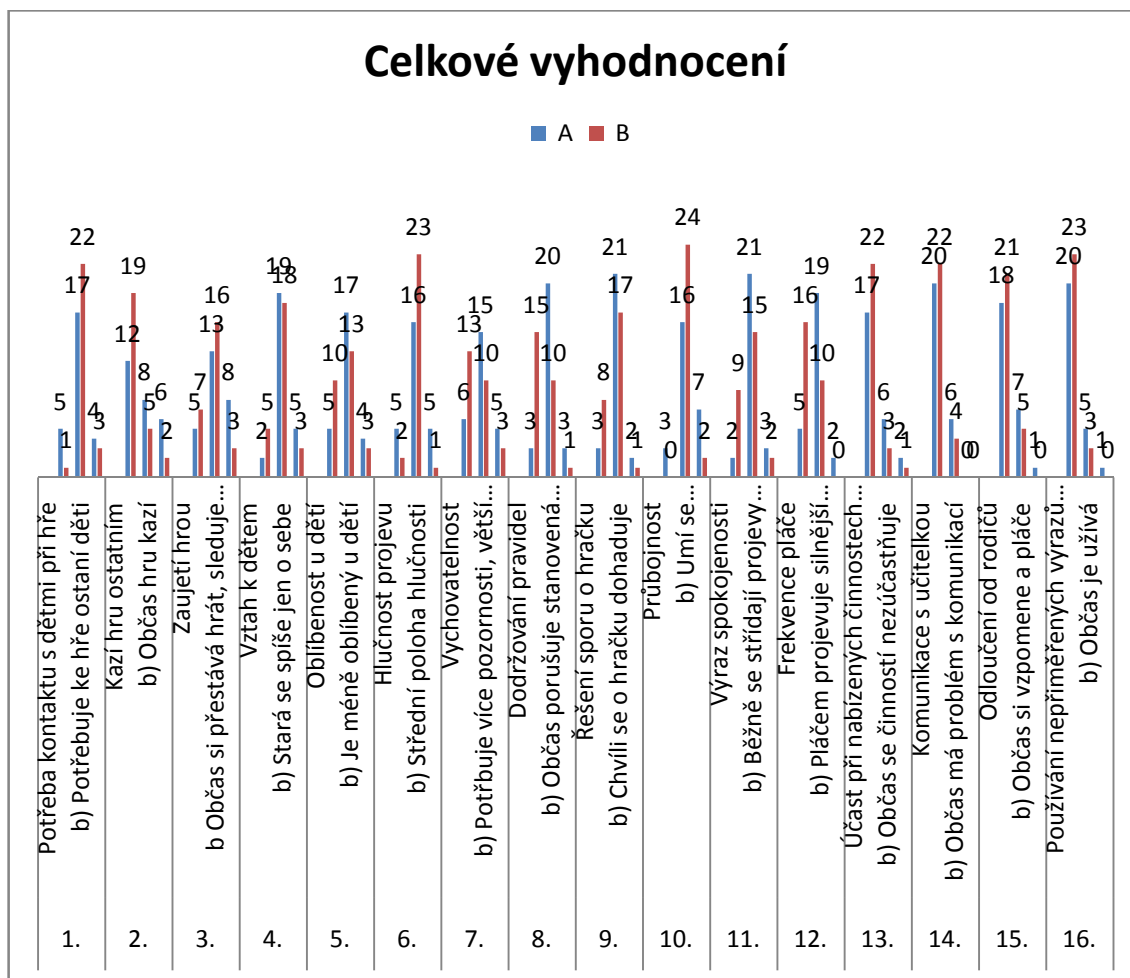
Jak vyplývá z pozorování, stále je většina dětí, které tyto výrazy nepoužívají. Ve třídě A 20 dětí, tedy celých 77%. Ještě lépe dopadla třída B, ve které to bylo 23 dětí, tedy 88%. Občas tyto výrazy používá vědomě 5 dětí ze třídy A a 3 děti ze třídy B. Je to 19% a 12% dětí z celkového počtu 26 dětí.

Pravidelně používá tyto výrazy ve školce ve třídě A jeden chlapec. Je z neúplné rodiny. Žije s maminkou a jejím přítelem, kteří pravidelně navštěvují hospody a chlapec berou s sebou.

Grafické vyjádření situace je opět velmi vyrovnané.

Celkové vyhodnocení tabulky pozorování

Pokud se podívám na všechna předchozí vyhodnocení jednotlivých bodů pozorování, je vidět větší vyrovnanost třídy B, kde je více dětí z úplných rodin. Je zde více dětí, které ke hře potřebují ostatní děti a tak je jasné, že jejich socializace probíhá lépe. Je tu méně dětí, které svou hlučností narušují pobyt ve školce ostatním dětem. Také je tu více dětí, které jsou schopné dodržovat daná pravidla. Můžeme si všimnout i více dětí, které se dovedou ohradit a stát si na svém. V této třídě je i více výrazně se směřících a šťastných dětí. Málo dětí v této třídě pláče a více dětí se zúčastňuje bez problémů nabízených činností. Co se týká bezproblémové komunikace dětí s učitelkou, je v obou třídách vyrovnaná.

6. 5 Rozbor pozorovacího schématu chování

Pro doplnění údajů z vlastního pozorovacího schématu jsem ještě použila pozorovací schéma chování, které se používá v pedagogické diagnostice (příloha č. 2)

Pozorování sleduje tyto roviny:

1. Úroveň aktivity
2. Oblíbenost dětmi (sociabilita)
3. Pomočování se
4. Pokakávání se
5. Špatná koncentrace
6. Malé sebeovládání (těžká ovladatelnost)
7. Vyžadování si pozornosti
8. Nejasná řeč
9. Neochota mluvit
10. Emoční labilita a malé ovládání
11. Odtahování se od dětí
12. Emocionální problém
13. Přecitlivělost
14. Bitky
15. Toulání se po třídě
16. Vyrušování a úmyslná nespolupráce
17. Trápí se, je nešťastné a smutné
18. Trápí ostatní
19. Odstup od učitelky
20. Destruktivita
21. Úzkost a ustrašenost
22. Zvyky a návyky (kolíbání se na místě, cumlání prstů, pití z lahve, masturbace, cumlání vlasů, bouchání hlavou, a jiné)

Toto schéma jsem zpracovala pro všech 52 dětí z obou pozorovaných tříd. Jednotlivé roviny jsou ve schématu obodovány. Pokud součet bodů dosahuje do 12, je dítě pořádku.

Pokud ale součet bodů překročí 12, je pravděpodobné, že dítě má nějaké problémy s chováním. Potom je dobré tuto situaci konzultovat s rodiči a doporučit jim návštěvu Pedagogicko-psychologické poradny. Někdy může být počet bodů u dítěte ovlivněn i nízkým věkem.

Vyhodnocení třídy A, kde je většina dětí z neúplných rodin:

26 hodnocených dětí

14 dětí v této skupině překročilo hranici 12 bodů, což je 53%

Vyhodnocení třídy B, kde je většina dětí z úplných rodin:

26 hodnocených dětí

2 děti v této skupině překročily hranici 12 bodů, což je 7,6%.

Hodnocení celkem:

Z vyhodnocení tohoto pozorovacího schématu chování vyplývá, že většina dětí ve třídě A má problémy s chováním. Je to patrné i na skupině jako celku. Z rozhovorů s učitelkami vyplynulo, že v této třídě je neustálý hluk, neustále někdo vyrušuje a třída jako celek je velice neharmonická. Oproti tomu, ve třídě B jsou jen dvě děti, které mají podle schématu problémy s chováním. Tato třída působí velice harmonicky, učitelky sem chodí rády. Děti si tu dokážou společně hrát. Rozvíjejí sociální dovednosti a volná hra je pro ně přínosem.

6.6 Vyhodnocení předpokladů

Pro svojí praktickou část bakalářské práce jsem si stanovila tři předpoklady.

- a) Předpokládala jsem, že **děti z neúplných rodin mají problémy začlenit se do kolektivu v mateřské škole**

Tento předpoklad se potvrdil. Vyhodnocení pozorovacího schématu chování ukázalo, že 14 dětí z 26 ve třídě, kde je většina dětí z neúplných rodin má problémy s chováním. Také z mého vlastního pozorovacího schématu vyplynulo, že mezi těmito dětmi je více dětí, které kazí hru ostatním, které patří mezi neoblíbené, mají problémy s vychovatelností a dodržováním pravidel.

Můj předpoklad se tedy potvrdil.

- b) Předpokládala jsem, že **větší skupina dětí neúplných rodin má problémy se sociálním chováním** (respektovat, vnímat a přijímat druhého)

Tento předpoklad se také naplnil. Podle slov učitelek vyplynulo, že ve třídě je neustálý hluk, stále někdo ostatní vyrušuje a třída působí neharmonickým dojmem. Podle mých pozorování ve třídě je více dětí, které pláčem projevují své nepříjemné pocity, neúčastní se nabízených činností ve školce, méně se dokážou zaujmout hrou, jsou daleko hlučnější, porušují stanovená pravidla a kazí hru ostatním.

- c) předpokládala jsem, že **začlenění dítěte z neúplné rodiny do skupiny dětí z úplných rodin proběhne bez problémů**

Tento předpoklad se také naplnil. Ve třídě B, je většina dětí z úplné rodiny, nebyl žádný problém se začleněním 3 dětí z neúplné rodiny. Třída působí velice harmonicky. Děti i učitelky sem chodí rády. Děti nemají problémy se sociálním chováním.

7 Závěr

V závěru práce bych ráda shrnula své poznatky z prostudované literatury. Mým cílem bylo ukázat situaci rodiny tak, jak se vyvíjela z historického hlediska až po současnost. Chtěla jsem ukázat současnou situaci rodiny v České republice, kde nastaly výrazné společenské změny po roce 1989. Nové tržní hospodářství a možnost studia v cizině nebo cestování do zahraničí měly za následek pokles sňatečnosti. Mnoho mladých lidí spolu dnes jen žije ve společné domácnosti a o uzavření manželství ani neuvažuje. Pokud se takovým lidem narodí dítě, ani to není důvodem ke sňatku. Mnoho dětí tak přichází na svět mimo manželství. Je to skoro polovina z nově narozených dětí. Sociologové takový stav označují za krizi rodiny. Na této krizi se podílí také vysoká rozvodovost. Při studiu statistik jsem narazila na alarmující čísla. Téměř každé třetí manželství se do tří let rozvádí a průměrná délka manželství je jen 10 let. Rozvodovost v naší republice je jedna z nejvyšších v Evropě. Tato situace s sebou nese celou řadu problémů. Největším problémem je ale situace dětí. Ty touto situací trpí nejvíce. Nemohou za to, že jejich rodiče se nedokážou dohodnout a rozcházejí se. Oni většinou tuto situaci nechápu a mnohdy hledají vinu u sebe. Nesou si v sobě strach, pocit nejistoty, neklidu a obav z budoucnosti. Není toho na ty malé tvorečky trochu moc?

Rodina by měla plnit svou funkci. Měla by poskytovat dětem dostatek lásky, harmonické a klidné prostředí. Rodiče nesou odpovědnost za výchovu svých dětí. Pokud jim poskytnou dobré zázemí, vyrostou z nich zdravě sebevědomí lidé, kteří se budou snažit zajistit svým dětem stejné prostředí, v jakém vyrůstali i oni. Jaký model rodiny budou chtít ale předat svým dětem děti z neúplných rodin, které po rozvodu vyrůstají pouze s jedním rodičem? Většinou je to podle statistik matka. Takovým dětem potom chybí mužský vzor. Ten je důležitý hlavně pro chlapce. Budou ve své vlastní rodině vědět, jaké role zastává muž? To je ale jen jedna strana mince. Druhou je skutečnost, že v současné době to matka samoživitelka nemá vůbec jednoduché. Ekonomicky zabezpečit rodinu je velmi náročné časově. Z práce bývá velmi unavená a na děti jí zbývá málo času. Děti tráví většinu času ve školkách, školách a družinách. V pozdějším věku se toulají s partami po ulicích.

Cílem mé práce bylo zaměřit se na děti z neúplných rodin a jejich začlenění do kolektivu vrstevníků v mateřské škole. Vyslovila jsem předpoklad, že děti z neúplných rodin mají problémy se začleněním se do kolektivu dětí v mateřské škole. Dále jsem vyslovila předpoklad, že větší skupina dětí z neúplných rodin bude mít problém se sociálním chováním. Třetí předpoklad potom byl, že začlenění dítěte z neúplné rodiny do skupiny dětí z úplných rodin proběhne bez problémů.

Pracuji v mateřské škole a k vyslovení těchto předpokladů mě vedla situace ve dvou třídách v naší školce. V jedné třídě převažovaly děti z úplných rodin a naproti tomu v druhé třídě převažovaly děti z neúplných rodin. Práce v těchto třídách byla naprosto odlišná. Ve třídě, kde byla většina dětí – 88% z úplných rodin byla velmi příjemná práce. Oproti tomu ve třídě, kde byla většina dětí - 73% z neúplných rodin byla práce velmi problematická. Sestavila jsem si pozorovací schéma a děti pozorovala v jejich známém prostředí, aniž by tušily, že jsou pozorovány. Když jsem svá pozorování vyhodnotila, zjistila jsem, že mé předpoklady se naplnily. Kolektiv dětí z neúplných rodin měl velké problémy se sociálním soužitím. Dětem dělá problémy dodržování stanovených pravidel, potřebují více pozornosti, ke hře méně potřebují ostatní děti, hůře se zaujmou hrou a častěji pláčou. Kolektiv dětí z úplných rodin tyto problémy má v daleko menší míře. Pokud chceme začlenit jedno dítě z neúplné rodiny do kolektivu dětí z úplných rodin, není to problém. Dítě má kolem sebe dost kladných vzorů, které mu pomohou s jeho socializací.

Cíl práce jsem splnila, tím by to ale končit nemělo. Myslím, že by bylo třeba dělat takových výzkumů o dětech z neúplných rodin víc. Lidé by si měli uvědomit, že takový model třídy, kde je 73% dětí z neúplné rodiny, může být za pár let běžnou realitou. Měl by se lidem tento problém přiblížit, protože podíl neúplných rodin u nás neustále roste a s tím roste i počet dětí, které v nich musí žít. Když půjde vývoj rozvodovosti dál takovým tempem, úplná rodina se stane v naší společnosti spíše výjimkou stejně tak, jako do nedávna byla výjimkou rodina neúplná.

Seznam použité a citované literatury:

1. Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha: IKAR 2008.
ISBN 978-80-249-1027-7
2. Čáp, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV 1996.
ISBN 80-85866-15-3
3. Helus, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál 2004.
ISBN 80-7178-888-0
4. Helus, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada 2007.
ISBN 978-80-247-1168-3
5. Horská, P., Kučera, M., Maur, E., Stloukal, M. *Dětství, rodina a stáří*.
Praha: Panorama 1990. ISBN 80-7038-011-X
6. Klímová-Fügnerová, M. *Citová výchova v rodině*. Praha: Práce 1994.
ISBN 24-062-74
7. Komenský, J., A. *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN 1964
8. Koťátková, S. *Dítě a mateřská škola*. Praha: Grada 2008.
ISBN 978-80-247-1568-1
9. Koťátková, S. *Hry v mateřské škole v teorii a praxi*. Praha: Grada 2005.
ISBN 80-247-0852-3
10. Márová, Z., Matějček, Z., Radvanová, S. *Výchova dětí v neúplné rodině*.
Praha 1977
11. Matějček, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál 2003.
ISBN 80-7178-853-8
12. Matějček, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál 2000.
ISBN 80-7178-494-X
13. Matějček, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál 2000.
ISBN 80-7178-486-9
14. Matějček, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum 1989.
15. Matějček, Z. *Škola rodičů*. Praha: Maxdorf 2000.
ISBN 80-85912-29-5

16. Matějček, Z., Dytrych, Z. *Děti rodina a stres*. Praha: Galén 1994.
ISBN 80-85824-06-X
17. Matějček, Z., Dytrych, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*.
Praha: Grada 2002. ISBN 80-247-0332-7
18. Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon 1993.
ISBN 80-901424-7-8
19. Matoušek, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál 2008.
ISBN 978-80-7367-368-0
20. Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon 2006.
ISBN 80-86429-58-X
21. Opravilová, O. *Předškolní pedagogika I*. Liberec: Technická
Univerzita 2002. ISBN 80-70-83-656-3
22. Pelikán, J. *Výchova pro život*. Praha: ISV 1997.
ISBN 80-85866-23-4
23. Pelikán, J. *Hledání těžiště výchovy*. Praha: Karolinum 2007.
ISBN 978-80-246-1265-2
24. Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*.
Praha: Portál 2003. ISBN 80-7178-772-8
25. Ronenová, T. *Psychologická pomoc dětem v nesnázích*.
Praha: Portál 2000. ISBN 80-7178-370-6
26. Sagi, A. *Problémové dítě v mateřské škole*. Praha: Portál 1995.
ISBN 80-7178-067-7
27. Smith, H. *Děti a rozvod*. Praha: Portál 2004.
ISBN 80-7178-906-2
28. Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál 2007.
ISBN 978-80-7367-250-8
29. Sullerotová, E. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum 1998.
ISBN 80-7184-647-3
30. Teyber, E. *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů 2007.
ISBN 978-80-7255-163-7

31. Universum. Praha: Knižní klub 2003. ISBN 80-242-1069-X
32. Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese.
Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-414-4
33. Výrost, J. Aplikovaná sociální psychologie. Praha: Portál 1998.
ISBN 80-7178-269-6

Internetové zdroje:

34. <http://www.cszo.cz>
35. <http://soc.cas.cz>
36. <http://vupsv.cz>
37. <http://childerenofeurope.cz>

Přílohy

Příloha 1 – Pozorovací schéma

Pozorovací schéma		Třídy			
		A	B	A	B
1.	Potřeba kontaktu s dětmi při hře				
	a) Hraje si výlučně samo				
	b) Potřebuje ke hře ostatní děti				
	c) Jiné děti vtahuje do hry, až je diriguje				
2.	Kazí hru ostatním				
	a) Nikdy hru nekazí				
	b) Občas hru kazí				
	c) Pravidelně kazí hru				
3.	Zaujetí hrou				
	a) U zvolené hry dlouho vydrží				
	b) Občas si přestává hrát, sleduje okolí				
	c) Od hry neustále odbíhá				
4.	Řešení sporu o hračku				
	a) Při sporu o hračku ustoupí				
	b) Chvilí se o hračku dohaduje				
	c) Pere se, dokud nevyhraje				
5.	Oblíbenost u dětí				
	a) Je oblíbený u dětí				
	b) Je méně oblíbený u dětí				
	c) Patří mezi neoblíbené				
6.	Vztah k dětem				
	a) Zastává se slabších, pomáhá ostatním				
	b) Stará se spíše jen o sebe				
	c) Je často agresivní, ubližuje dětem				
7.	Hlučnost projevu				
	a) Tiché dítě				
	b) Střední poloha hlučnosti				
	c) Hlučné, ukřičené dítě				
7.	Vychovatelnost				
	a) Dobře zvládnutelné dítě, poslušné				
	b) Potřebuje více pozornosti, větší přísnost				
	c) Působí výchovné potíže, hůře zvládnutelné				
8.	Dodržování pravidel				
	a) Bez problémů dodržuje stanovená pravidla				
	b) Občas porušuje stanovená pravidla				
	c) Odmítá se řídit stanovenými pravidly				
10.	Průbojnost				
	a) Dá se odstrčit, ostatní mu často ubližují				
	b) Umí se ohradit, bránit, eventuálně žaluje				
	c) Tvrdě se prosazuje				

Pozorovací schéma		Třídy			
		A	B	A	B
11.	Výraz spokojenosti				
	a) Výrazně šťastně se tvářící dítě, často se směje				
	b) Běžně se střídají projevy spokojenosti a nespokojenosti				
	c) Podmračený, smutný, nešťastný				
12.	Frekvence pláče				
	a) Pláče jen výjimečně				
	b) Pláčem projevuje silnější nepříjemné pocity				
	c) Nápadně uplakané dítě				
13.	Účast při nabízených činnostech ve školce				
	a) Účastní se nabízených činností				
	b) Občas se činnostmi nezúčastňuje				
	c) Nabízených činností se neúčastní				
14.	Komunikace s učitelkou				
	a) Bez problému komunikuje				
	b) Občas má problém s komunikací				
	c) Nekomunikuje				
15.	Odloučení od rodičů				
	a) Zvládá bez problémů				
	b) Občas si vzpomene a pláče				
	c) Těžce ho nese a pláče				
16.	Používání nepřiměřených výrazů (Sprostých, vulgárních)				
	a) Nikdy je nepoužívá				
	b) Občas je užívá				
	c) Pravidelně je užívá				

Dotazník

Níže je uveden seznam prvků chování které děti často projevují. Pro každou položku vyznačte křížkem ten popis chování, který se k dítěti v současnosti nejvíce hodí. Pokud máte určité pochybnosti, vyberte tu alternativu chování, kterou je možné pozorovat nejčastěji. Další podrobnosti, jak dotazník vyplňovat jsou uvedeny na str.11 v příručce.

Součet		Součet		Součet			
1	Příliš aktivní, i tehdy, když má sedět u jídla nebo v jiných podobných situacích trvajících déle než pět minut, je stále v pohybu.	☐		6	Často je obtížné ho (ji) zvládat a usměrňovat. Problémy, jako vzdorovitost, neposlušnost, vyrušování při skupinových činnostech se vyskytují téměř každý den.	☐	
	Velmi vysoká aktivita, není schopen vydržet sedět, když je to nutné.	☐			Občasná vzdorovitost, neposlušnost a vyrušování při společných činnostech, případně těžkosti při jeho (jejím) ovládnutí.	☐	
	Bez výraznější aktivity, obvykle vydrží sedět, když je to nutné.	☐			Lehké usměrňování a ovládnutí.	☐	
	Nedostatečná aktivita, sklon k letargii.	☐	☐				
2	Zdá se, že je ostatními dětmi oblíben (a).	☐		7	Pouze výjimečně si vyžaduje zvýšenou pozornost.	☐	
	Některé děti ho (ji) nemají rádi.	☐			Občas vyžaduje značnou pozornost, ale umí pracovat a hrát si nezávisle na ní.	☐	
	Většina dětí ho (ji) nemají rádi.	☐	☐		Často si vyžaduje pozornost (tj. vyžaduje pomoc, radu, stále chodí za učiteli).	☐	
3	Nikdy neb zřídka se pomoci během dne (méně než jednou za týden).	☐			Pokud dítě ještě neumí mluvit nebo mluví jiným jazykem otázky 8 a 9 vynechte.		
	Pomoci se během dne jednou až dvakrát za týden.	☐		8	Koktavost, zadržování, špatná výslovnost.	☐	
	Pomoci se během dne třikrát nebo víckrát za týden.	☐	☐		Někdy nejasná řeč.	☐	
4	Úplně ovládá své fyziologické potřeby, nikdy se nepokaká.	☐			Jasná srozumitelná řeč.	☐	
	Občas se pokaká, ne však častěji, než jednou týdně.	☐		9	a) Učiteli b) Děti		
	Pokaká se i třikrát týdně.	☐	☐		Klidně hovoří s	☐	☐
5	Těžko se při stolní hře koncentruje déle než několik minut.	☐			Jistá neochota hovořit s	☐	☐
	Občas se těžko koncentruje, je pro něj někdy těžké soustředit se na stolní hru.	☐			Nechce nebo velmi neochotně hovoří s	☐	☐
	Dobře koncentruje svoji pozornost, vydrží hrát stolní hru deset a více minut.	☐	☐	10	Nemívá záchvaty zuřivosti.	☐	
					Občas má záchvaty zuřivosti (trvají několik minut).	☐	
					Má časté záchvaty zuřivosti, kdy křičí, kope nebo zcela ztrácí sebekontrolu.	☐	
				Součet na stránku			

Součet		Součet	
11	Často si hraje s ostatními dětmi, je velmi sociabilní.	☐	
	Občas neochotný hrát si s jinými dětmi, ale dokáže se zapojit.	☐	
	Jen výjimečně nebo nikdy si nehraje s jinými dětmi, má tendenci je ignorovat.	☐	☐
12	Velmi často řuká, stěžuje si a nařká.	☐	
	Občas řuká, stěžuje si a nařká, ale ne denně.	☐	
	Jen zřídka nebo téměř nikdy nenařká, neřuká a nestěžuje si.	☐	☐
13	Značne přecitlivělý(á), lehko se nechá vyvést z rovnováhy (když např. spadne, do něčeho narazí, změni prostředí nebo si zašpiní ruku).	☐	
	Někdy je značne vyveden(a) z rovnováhy kvůli maličkostem.	☐	
	Není přecitlivělý(á) těžko se vyvede z rovnováhy.	☐	☐
14	Jen výjimečne se pere, kope nebo bije ostatní děti.	☐	
	Občas se pere, kope nebo bije ostatní děti.	☐	
	Často (nejméně jednou za den) se pere, kope nebo bije ostatní děti, aniž byl vyprovokován.	☐	☐
15	Hodně času stráví tím, že hledí do prázdna nebo bezcílně bloumá.	☐	
	Občas hledí do prázdna nebo bezcílně bloumá.	☐	
	Často se něčím zabaví, jen výjimečne hledí do prázdna nebo bezcílně bloumá.	☐	☐
16	Často vyrušuje děti ve hře nebo v práci (kazí hru, rozkazuje ostatním).	☐	
	Občas vyrušuje děti ve hře nebo v práci.	☐	
	Velmi zřídka ve hře, malování nebo jiném zaměstnání.	☐	☐
17	Jen zřídka plače nebo vypadá nešťastně (když má hlad, hněvá se nebo je nemocný).	☐	
	Někdy se trápí delší dobu.	☐	
	Často se trápí většinu dnů nebo dlouhá období.	☐	☐
18	Často se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☐	
	Občas se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☐	
	Zřídka se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☐	☐
19	Citově má velký odstup od učitelů.	☐	
	Citově má velký odstup od učitelů, ale reaguje pozitivně na jednoho dospělého.	☐	
	Citově reaguje na všechny učitele.	☐	☐
20	Jen výjimečne ničí hračky nebo zařízení.	☐	
	Příležitostná destruktivita (např. házení, třískání a bouchání do věcí).	☐	
	Častá úmyselná destruktivnost.	☐	☐
21	Značná ustrašenost, projevuje výrazné reakce strachu.	☐	
	Mírná ustrašenost, jeden nebo dva příznaky strachu.	☐	
	Jen výjimečne se bojí a to velmi mírně.	☐	☐
22	Prosím zhodnořte výskyt každého z uvedených návyků:		
	0 nikdy		
	1 občasné krátkodobý výskyt		
	2 vyskytuje se často		
	Kolbání se na místě	☐	
	Cumlání si prstů	☐	
	Pití z láhve	☐	
	Masturbace	☐	
	Cumlání si vlasů	☐	
	Bouchání hlavou	☐	
	Jiné	☐	
			Součet na stránku
		☐	☐